

Andres Siplane

Kasulaps iseseisvas elus

2006

Kasulaps iseseisvas elus

© Andres Siplane 2006

Eesti Kasuperede Liit

www.kasupered.ee

Kujundus: Külli Reinup

Kaanefoto: Andres Siplane

Uuringut ja kirjastamist toetas Hasartmängumaksu Nõukogu

ISBN-10: 9949-13-922-8

Sisukord

Eessõna

1. Sissejuhatus	5
1.1 Mõisted	6
1.2 Vaatlusalune grupp	7
2. Miski on teistmoodi	12
2.1. Kuritegevus	13
2.2 Tervis	16
2.3. Tööhõive	17
2.4. Haridus	18
2.5. Eluase	19
3. Miks on teistmoodi	21
3.1 Kiindumussuhte teooria	21
3.2 Sotsialiseerumisteooria	23
3.3. Üldine süsteemiteooria	26
4. Empiiriline osa	30
4.1 Metoodika	30
4.2 Kasulaste lood	33
5. Kokkuvõte	68
5.1 Kogemused asendushoolduselt	68
5.2 Iseseisvumine	68
5.3 Järeldused tulevikuks	71
Joonised ja tabelid	72
Kasutatud kirjandus	73

Eessõna

Need, kelle elu on hästi laabunud, ei peaks unustama neid, kes kuidagi otsa peale ei saa. Eriti lapsi, kes pole oma olukorra ebasoodsuses kuidagi ise süüdi.

Ametlike andmete järgi on vanemliku hooleta lapsi, kes kasvavad lastekodudes või hooldusperedes, Eestis ligikaudu 3000 ehk 0.95% kõigist alaealistest. Lisaks peame mõtlema sellele, et paljudel juhtudel on laps omaenese hooleks või vägivaldse kohtlemise ohvriks ka siis, kui kasvab formaalselt oma vanemate juures. Alati on probleemne, kuidas tabada õige hetk ja viis, kas üldse ja kuidas ta vanemaist lahutada. Ja mis saab ühel või teisel juhul edasi.

Soovitan seda raamatut tähelepanelikult lugeda kõigil, kellel on kokku puudet vanemliku hooleta lastega – lastekodude töötajail, koolijuhtidel ja õpetajail, kelle õpilasteks on lastekodulapsi, nende kaasõpilastel, sotsiaaltöötajatel ja neil, kes kas juba on võtnud endale kasulapsi või kavatsevad seda teha.

Riigi poolt pakume võimalusi lastekodude olude parandamiseks, hooldusperede toetuste tõusuks, koolituse ja nõustamise laiendamiseks. Asja sügavam sisu ja mõju on aga alati nende kujundada, kes sellega päevast päeva tegelevad. Rõõm on märgata nii vastutustunde süvenemist kui oskuste kasvu asjassepuutuval inimestel. Selle raamatu abil saame tagasisidet – kuidas on kulgenud asendushooldusel kasvanute edasine elu, kuidas nad ise hindavad oma kasueast kaasasaadut. Sellest saab õppust võtta. Kasutagem siis seda võimalust.

Paul-Eerik Rummo

rahvastikuminister

1. Sissejuhatus

Lastekaitse teostamise eesmärk ei ole mitte ainult tagada lapsele turvaline ja arendav elukeskkond, vaid aidata lapsel valmistuda iseseisvaks eluks. Seega on eduka lastekaitsejuhtumi kriteeriumiks oma eelduste piires parimal viisil toimetulev täiskasvanu.

Kui esimese eesmärgi täitumist on võimalik kontrollida kiiresti ja lihtsate vahenditega, siis teise eesmärgi saavutamist on märksa keerukam kontrollida. Samas aga ei tundu kuigi mõistuspärasena näha vaeva teatud eesmärgi saavutamise nimel ning hiljem mitte tunda huvi selle vastu kas soovitud saavutati.

Kui sotsiaaltöötaja näeb vaeva, et probleemne laps jõuaks koolis edasi, siis ei tee ta seda sellepärast, et koolis edasijõudmine on eesmärk iseeneses, vaid pigem ikka sellepärast, et iseseisvasse ellu astudes on haridus oluliseks toimetulekut soodustavaks kriteeriumiks.

Kui sotsiaalhoolekanne (või tervishoiusüsteem või kriminaal-justiitsia süsteem) tegeleb täiskasvanud inimeste sihtgruppidega, siis kindlasti pööratakse tähelepanu ka inimese lapsepõlves toimunule. Ning reeglina on probleemid lapsepõlves ja probleemid täiskasvanueas seotud. Kuid sealt tulenevad järeldused jäävad paraku vaid üksikisiku tasandile ja neid kasutatakse vaid parima terapeutilise või resotsialiseeriva tulemuse saavutamiseks antud üksikus kliendisuhtes.

Kui meil on tegemist näiteks vanglas kinnipeetavaga (või kodutu isikuga või töötuga), kes on endine lastekodulaps, siis on see kahtlemata tragöödia üksikisiku tasandil. Kui aga nende tunnuste vahelised seosed peaksid osutama reeglipärasteks, siis kas ja milliseid järeldusi peaksime me riiklikul tasandil tegema? Selge on see, et siis muutub emotsionaalselt liiga kurnavaks ükshaaval igale indiviidile kaasa tunda.

Üldistust lastekaitse toimimise ja hilisema riikliku abi või sekkumise vaheliste seoste kohta paraku Eestis süstemaatiliselt ei teki. On raske leida põhjuseid, miks see olukord jätkuma peaks. Probleemile on juhtinud tähelepanu ka ÜRO Lapse Õiguste Komitee (2003) ettekanne Eesti kohta. Samas on väliskirjanduses osutatud ka sellele, et vaid USA-s, Suurbritannias ja veel mõnedes üksikutes lääneriikides on rahuldaval tasemel uuritud kasuperedes kasvavaid lapsi ning kõike sellega seonduvat (George & Oudenhoven 2002).

Loomulikult peaksime me huvi tundma asendushooldusel kasvanud laste käekäigu vastu omaenda seesmisest hoolivusest ja vastutustundest klientide ees, mitte tegema seda ÜRO või muude rahvusvaheliste organisatsioonide ettekirjutuse sunnil.

Käesoleva raamatu eesmärgiks on saada tagasisidet endistelt kasulastelt oma iseseisva elu alustamise kogemuste kohta. Uurimuse kvalitatiivne metoodika ei luba siiski lõplikke järeldusi teha lastekaitse pikaajalise eesmärgi saavutamise kohta. Pigem näitab meile käesolev uurimistöö kasuperes elamist, hoolekandesüsteemiga kokku puutumist ja asendushoolduselt elluastumist noore perspektiivist.

1.1 Mõisted

Olulised mõisted käesolevas raamatus on:

Asendushooldus – vanemlikust hoolitsusest ilmajäänud lapse uus kodu. Asendushoolduse vormid on institutsionaalne hooldus (näiteks lastekodu) või hooldamine perekonnas (kasuperes).

Biooloogilised vanemad, pärisvanemad – asendushooldusele paigutatud lapsed ei ole enamasti orvud. Üldjuhul on kusagil olemas lapse pärisvanem, kes mängib lapse arengus ja kasvatuses suuremat või väiksemat rolli. On olemas praktilisele kogemusele tuginevaid seisukohti, et biooloogilise vanemaga tegelemine on kasutu ettevõtmine, mis destabiliseerib lapse arengut. Samas on olemas eelkõige sotsiaaltöö eetikale toetuv mõtteviis, mis väidab, et me ei saa ühtki inimest lootusetuks tunnistada. On olemas ka vääramatust loogikast lähtuv koolkond, mis kinnitab, et lapse aitamine ei saa toimuda lahus tema vanemate aitamisest.

Iseseisvumine – perekonnas hooldatava lapse iseseisvasse ellu astumine on mitmemõõtmeline protsess: täisealiseks saamine, eraldi eluaseme leidmine, haridustee lõpetamine, töökoha leidmine, sotsiaaltoetustest ilmajäämine jne. Ainuke ajaliselt kindlalt määratlev iseseisvumismõõde on täisealiseks saamine ja riiklikest toetustest ilmajäämine.

Kasulaps – vanemliku hoolitsuseta jäänud laps, kes on paigutatud elama perekonda, kes ei ole tema jaoks sugulased. Üldjuhul paigutatakse laps perekonda hooldusele kirjaliku lepingu alusel ning lapse ametlikuks eestkostjaks jääb kohalik omavalitsus. Kuid kahtlemata eksisteerib ka tänases Eestis olukordi, kus laps elab kasuperes niiöelda kogukondliku lahenduse baasil.

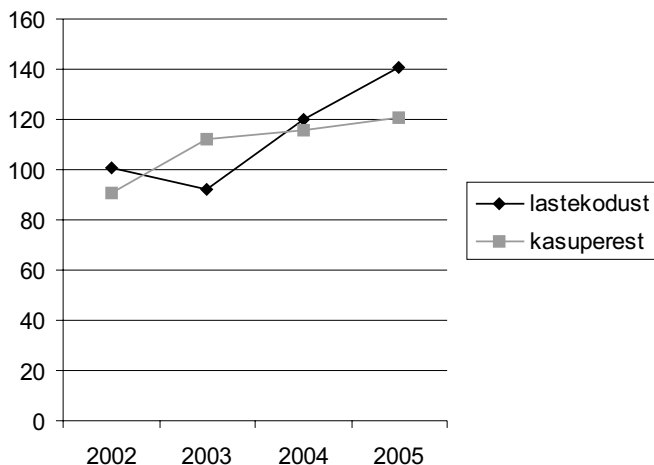
Kasupere ehk hoolduspere – antud raamatus kasutan neid mõisteid sünonüümidena. Tähendab perekonda, kes on võtnud enda juurde kasvama vanemlikust hoolitsusest ilma jäänud lapse. Oluliseks kriteeriumiks on see, et kasulapse ja kasuvanemate vahel puudub sugulusside ning lapsel on võimalus naasta oma pärisvanemate juurde.

1.2 Vaatlusalune grupp

Antud uurimuse sihtgrupp on perekonnas asendushooldusel olnud lapsed ning uuritavaks valdkonnaks nende toimetulek iseseisvas elus. Seega gruppi kuulumise kriteeriumiks on lapse paigutus kasuperre. Üsna suure tõenäosusega on paljud gruppi kuuluvad lapsed elanud ka turvakodudes, lastekodudes ja olnud ka tänaval.

Vältimaks arusaamatusi, rõhutan et vaatlusalusesse gruppi ei kuulu lapsendatud lapsed ja klassikalised eestkostelapsed (nt vanaema või tädi juurde eestkostele määratud lapsed). Et aga paljud perekonnas hooldamise lepingud on sotsiaaltöötajate surve all vormistatud eestkosteteks, siis see formaalsus ei muuda minu jaoks hoolduse iseloomu ning valimist ma endisi formaalseid eestkostelapsi välja ei arvanud.

Joonisel 1 on toodud lastekodudest ja kasuperedest iseseisvasse ellu astunud laste arv aastatel 2002 kuni 2005.

Joonis 1. Asendushoolduselt iseseisvasse ellu astujate arv (allikas: Sotsiaalministeerium)

Nagu jooniselt selgub, on asendushoolduselt elluastuvate laste arv pidevalt tõusnud ning moodustas 2005. aastal kokku 262. Hooldusperedest astus ellu 2005. aastal 121 noort täiskasvanut ning lastekodudest 141.

Samas on nende laste arv kindlasti suurem, kuna ülaltoodud arvus ei kajastu eestkostel olevate laste elluastumine ja mitmed teised kombinatsioonid, nagu näiteks täisealiseks saamine vanglas (või erikoolis) või hoolduselt lahkumine iseseisvasse ellu enne täisealiseks saamist.

Teine oluline lähtepunkt asendushooldusel olevate laste vaatlemiseks on nende arvu suhe kogupõlvkonda. Eestis on hetkel veel teismeliseas põlvkond, mis koosneb rohkem kui kahekümnest tuhandest noorest ühes aastakäigus. Sellele järgneb aga mõne aasta pärast pea kaks korda väiksem põlvkond (Katus & Puur 2006). Loomulikult omab selline demograafiline nüanss olulist mõju ka lastekaitsetöötajate igapäevatööle – ühel hetkel jääb lihtsalt tööd vähemaks, kuna 15-18 aastaste vanusgrupi laste arv kahaneb peaaegu poole võrra.

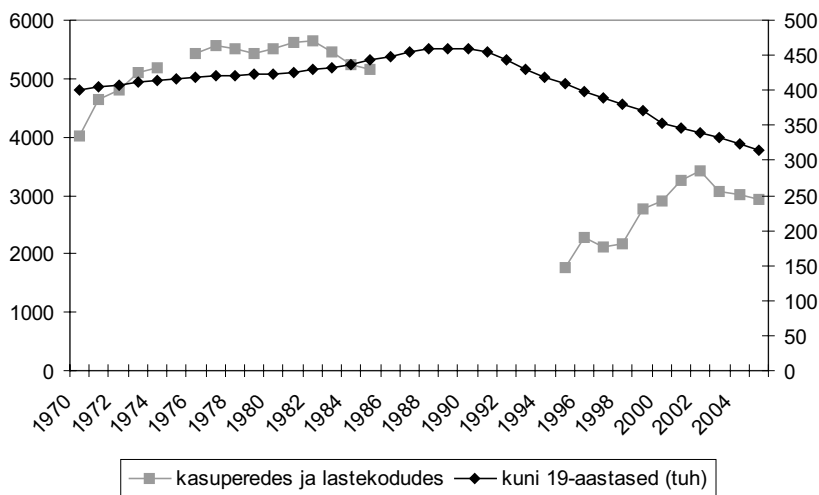
Ülalnimetatud nihke tõttu väheneb paarikümne tuhande lapse võrra ka alaealiste grupp ning eeldades, et väheneb ka riskilaste grupp, peaks ka kasulaste arv proportsionaalselt vähenema. Samas on aga kasulaste arv kogupõlvkonda siiski näitaja, mis sõltub ka muutustest seadusandluses, poliitilise kursi muutustest (institutsionaalselt hoolduselt kasuperehooldusele) ja miks mitte ka rahaliste toetuste motiveerivast mõjust kasuperele. On võimalik ette kujutada seadusandlike, sotsiaalsete, keskkondlike või majanduslike tingimuste muutumist, mis põhjustab kasulaste arvu kasvu või kahanemise sõltumata muust demograafilisest arengust.

Joonisel 2 toon ära asendushooldusel olnud laste arvu alaealiste kogupõlvkonna võrdluses. Asendushooldusel elanud laste arv kajastub vasakul teljel ning on toodud absoluutarvudes. Kogupõlvkonna arv on toodud paremal teljel tuhandetes.

Rõhutan, et kuni 1985. aastani kajastab joonis vaid Eesti lastekodudes elanud laste arvu. Nõukogude ajal olid lapsed samuti perekondades hooldusel, kuid kuna enamasti oli eestkosteperede näol tegu sugulastega (vanaemade, tädidega jne), kes lapse eest hoolitsesid, siis nende arvu ma siinkohal ei kajasta.

Nõukogude aja kõrge lastekodulaste arv ei ole ainult hoolekandeteenuste ja sotsiaalpoliitika indikaator – nimelt on üsna tõenäoliselt nende lastekodulaste seas ka välisriikides olnud inimeste lapsi. Tollal hoiti teatud juhtudel välisriikides diplomaatilises või sõjalises teenistuses töötanud isikute lapsi pandina samal ajal kodumaal lastekodus (Alexander 2004).

Ehkki praegu on paljud mittesugulastest kasupered vormistatud eestkosteperedena, on see siiski vähemus, ja nende mittekaasamine antud joonisel on tasakaalustatud tõiga poolt, et tänases Eestis leidub mõningaid sugulastest hooldajaid, kes ei ole vormistatud eestkostjaks vaid hooldavad last lepingu alusel.

Joonis 2. Asendushooldusel olevad lapsed Eestis 1970 kuni 2005
(Allikas: Sotsiaalministeerium, Statistikaamet)

Alates 1995. aastast kajastab joonis asendushooldusel olevate laste arvu nii perekonnas kui ka institutsioonis hooldusel olevaid lapsi.

Statistikaameti arhiivis on Eesti lastekodulaste arv jälgitav alates 1945. aastast (mil see oli 1692). Paari järgneva aasta jooksul tõusis lastekodulaste arv üle 2500 ning jäi kõikuma allapoole 3000 piiri kuni 1965. aastani. Siis tõusis lastekodulaste arv viie aasta jooksul üle 4000 piiri ning jäi sinna tasemele kuni kättesaadav andmejada katkes. Tõenäoliselt on 1965. aasta ning hilisem lastekodulaste arvu kasv seotud välisparitulu rahvastiku juurdekasvuga tollel perioodil.

1995. aasta andmed on kogutud juba iseseisva riigi ametkondade poolt ning lähtuvalt andmete kogumise metoodikast võib eeldada, et lastekodulaste arv on korrektne. Kasuperedes kasvavate laste arv võis olla pisut alaregistreeritud, kuna mitmed paigutused toimusid väljaspool ametlikke raame ning teave mõne omavalitsuse sotsiaaltöötaja tegevusest kasuperenduse arendamisel ei pruukinud jõuda maakonnast kaugemale.

Kõige kõrgem on asendushooldusel kasvanud laste osakaal kõikide alaealiste seas olnud Nõukogude ajal aastal 1982, kui 1.3% alaealistest elas lastekodudes. Uuemal ajal oli 2002. aastal kõrgeimaks osakaaluks 1%. 2005. aastaks kahanes lastekodudes ja hooldusperedes kasvavate laste osakaal 0.9%-ni kogupõlvkonnast.

Ameerika Ühendriikides on kasuperedes hooldusel üle poole miljoni lapse, mis teeb hooldusel olevate laste protsendiks kogupõlvkonnast 0.8 (Shirk & Strangler 2004). Rootsis on asendushooldusele paigutatud lapsi olnud stabiilselt ca 0.68% põlvkonnast (Andersson 2001). Kanadas on aga näiteks Ontario osariigis 2.5 miljonist lapsest paigutatud asendushooldusele 10000 last ehk 4% kogugrupist. Suurbritannias on asendushooldusele paigutatud umbes 0.5% lastest (Brodie 2001). Rootsis on asendushooldusel ca 2% vastava põlvkonna lastest (Vinnerljung 2005). Horvaatias hinnatakse asendushooldusele paigutatud laste osakaaluks 0.6% (Ajdukovic & Sladovic Franz 2005). Austraalia lastekodudes ja kasuperedes kasvab ca 0.44% põlvkonnast (Ainsworth & Hansen 2005). Poolas on asendushooldusel ca 1% põlvkonnast (Stelmaszuk & Klominet 1997).

UNICEFi ülevaates Ida- ja Kesk-Euroopa lastekaitse arengust (Fajth 1997) kajastatakse aastatel 1989 kuni 1995 laste asendushoolduses toimunut. Ehkki arengud olid väga vastuolulised (näiteks Valgevenes kahanes aastatel 1992 kuni 1994 perekondadesse paigutatud laste arv pea poole võrra ning Ukrainas samal ajal kasvas see pea samavõrra), on keskmine asendushooldusele paigutatud laste osakaal püsinud 1% ümber.

Nähes asendushooldusele paigutatud laste osakaalu rahvusvahelises võrdluses tekib ehk kiusatus teha selle näitaja alusel järeldusi riigi heaolutaseme või hoolekandesüsteemi kohta. Loomulikult ei tohi sellele kiusatusele järele anda, sest eri riikides on asendushoolduse mõiste erinevalt defineeritud ning juba seetõttu ei ole need näitajad võrreldavad.

Kui asendushooldusel olevate laste protsent on rahvusvahelises võrdluses kõrge, siis võib see tähendada seda, et riigis on hiljuti sõda olnud. Sõja-

järgne riik on aga kindlasti raskustes riikliku statistikakorraldusega ning seega ei ole tõenäoline tegeliku laste asendushoolduse olukorra korrektne fikseerimine. Samahästi aga võibolla seletuseks see, et riigis teostatakse lastekaitset, kus lapse eraldamine vanematest toimub suhteliselt ruttu, juba esimeste probleemide tõusetumisel.

Samas võib aga kõrge kasulaste protsent tähendada hoopis seda, et riigis on hea statistikakorraldus ning asendushooldusele paigutamistena registreeritakse ka need juhtumid, kus laps on näiteks rongis magama jäänud ja jõudnud hilisõhtul kuhugi kaugemale ja võõrasse linna.

Mõnedes riikides sisaldab riiklik statistika kasulaste seas ka eestkostepere (ingl k *guardianship*) lapsi. Näiteks eelpoolviidatud UNICEF-i raportis deklareerisid Balti riigid eestkostelapsi kasulastena ning pidid need numbrid ümber määratlema perekonnas hooldamise arenedes. Samuti on keeruline käsitleda perekondade ja instutsioonide vahepealseid hooldusvorme – mõnikord arvatakse näiteks perelastekodu kasuperede hulka, mõnikord institutsionaalse hoolduse vormide hulka.

Erialases kirjanduses pigem hoidutakse eelnimetatud põhjustel rahvusvahelisest võrdlusest, pigem kasutatakse asendushooldusel olevate laste osakaalu vaid siseriiklikult, suhestades nende laste olulisi karakteristikuid kogupõlvkonna omadega või ajalises võrdluses.

2. Miski on teistmoodi

Üldjuhul on vanemliku hoolitsuseta laste suhtes võimalik täheldada igapäevases kõnepruugis stereotüüpe nagu "lastekodulapsed on pätid" või "lastekodulapsed on kaltsakad". Oma lapsepõlvest mäletan teatud kartust lastekodulaste ees (nt linna spordivõistlustel), sest nad olid minu arvates füüsiliselt tugevamad kodus hellitatud lastest.

Isegi, kui sellised stereotüübid rajanevad mingil määral tegelikule olukorrale, tuleb siinkohal kindlasti juurde lisada, et suur osa sellest tegelikust olukorrast on tingitud ühiskonna (õpetajate, eakaaslaste, sugulaste, naabrite vt) stigmatiseerivast ja tõrjuvast hoiakust.

Erialakirjanduses on järeldatud, et hoolduselt elluastuvad lapsed on tõepoolest kogu maailmas üks kõige haavatavam riskigrupp (Fajth 1997). Samas aga on rõhutatud, et kui asendushooldusel viibimise ja hilisema probleemsuse vahel on tugev seos, siis nende riskide tekkimise põhjuste tuvastamine on väga keeruline ja jäänud tihti lahtiseks (Vinnerljung jt 2005).

2005. aastal viisin läbi Eesti kasulaste hetkeolukorra uuringu, kus pärisin 100 kasulapse vanematelt muu hulgas iseseisvaks eluks valmisoleku kohta (Siplane 2005). 30% kasuvanematest prognoosis, et tema peres kasvav kasulaps ei saa iseseisvas elus hakkama – lapsel ei ole piisavalt toimetulekuoskusi.

Riiklike peretoetuste seadus (RT I 2001, 95, 587) näeb ette perekonnas hooldamisel olnud noorte iseseisvumise hiljemalt selle kooliaasta lõpus, mil laps saab 19-aastaseks. Siis lõppeb perekonnas hooldamise toetus maksmine ja lapsele makstakse ühekordne elluastumistoetus.

Samas on aga oma pärisvanematega koos kasvanud noorte puhul raske kujutada ette olukorda, kus 19-aastane noor on end oma lapsepõlvekodus lahti ühendanud nii sissetulekute kui ka eluaseme mõttes. Oluliseks iseseisvumise dimensiooniks on ka haridustee lõpetamine. Pigem toimub Eestis keskmise noore iseseisvumine 20-date eluaastate alguses. Ning perekonnas hooldusel olevate laste enneaegne iseseisvumisele sunnimine on kindlasti üks toimetulekuprobleemide allikas.

Traditsiooniliselt käsitletakse noorte iseseisvumist kolme põhilise üleminekuna (Coles 2005):

1. Päevase õppe lõpetamine ning suundumine tööturule (kool-töö üleminek)
2. Kodust lahkumine ja eraldiseisva kodu rajamine (kodu-kodu üleminek)
3. Perekonnast lahkumine ning uue perekonna loomine (perekond-perekond üleminek).

Üldjoontes kehtib sama iseseisvumise mudel ka asendushooldusel kasvanud laste puhul. Rahvusvahelises kirjanduses leidub rohkelt käsitlusi, mis puudutavad asendushooldusel kasvanud lapsi ja nende toimetulekut tööturul (kool-töö üleminek) või eluasemetingimusi (kodu-kodu üleminek). Oluliselt vähem on käsitletud asendushooldusel kasvanud laste uue perekonna formeerimist. Mis on ka mõistetav, sest ühiskonna jaoks ei kujuta noore inimese puhul perekonna loomine või mitteloamine valupunkti, erinevalt töötusest või kodutusest.

Järgnevalt vaatlen erialase kirjanduse abil neid probleemseid riiklikku sekkumist või abi vajavaid valdkondi (kuritegevus, tervis, tööhõive, haridus ja eluase), kus figureerivad asendushooldusel kasvanud lapsed.

2.1. Kuritegevus

Laialt on levinud teadmine, et kuritegevusele kalduvad pigem meessoost isikud ja pigem noores eas. Samuti on üldlevinud teadmine, et kriminaalset karjääri soodustab lapsepõlv üksikvanemaga perekonnas. Seega peaks mõlema vanema puudumine olema veel suuremaks riskifaktoriks. Siinkohal ei olegi enam oluline, mis täpsemalt kriminaalset käitumist soodustab – võibolla ei jõua üks vanem last piisavalt "kasvatada". Või langeb see elanikkonna kiht, kust pärinevad seadusega pahuksisse läinud noored, kokku sama grupiga, kus on ka palju üksikvanematega perekondi? Järsku on hoopis probleemiks need sündmused, mis eelnevad, kaasnevad ja järgnevad ühe (või ka mõlema) vanema lahkumisele perekonnast?

Kriminoloogias on lapse kasvukeskkonna ja kriminaalse käitumise seoseid uurides jõutud järeldusele, et isiku kriminaalset käitumist soodustavateks teguriteks on puudulik vanemlik tähelepanu lapsepõlves, perekonnade lagunemine ning sealhulgas ka vanematest eraldamine (Farrington 1993; Martens 1993).

Siinkohal tuleb aga mõnda, et autorile kättesattunud kriminoloogistes uurimustes ei ole pälvunud kuigi laialdaselt eraldi tähelepanu vanematest

eraldamise tööik – korrektsed teadlased on küll välja toonud selle karakteristiku, kuid edasine analüüs nende seoste kohta paraku enamasti puudub.

Kui käsitleda alaealiste kuritegevust modernse ühiskonna tähenduses, siis ei saa me minevikus industrialiseerumisest ja linnastumisest kaugele vaadata. Esimene mulle kättesaadav püüe mõista ja kaardistada alaealiste kuritegevust pärineb 1816 aasta Londonist. Spetsiaalne alaealiste kuritegevust uuriv komisjon külastas ligi 800 kinnipeetavat noort ning tuvastas esmase kuritegevuse põhjuseks puuduliku vanemliku hoolitsuse (Shore 1999). Puuduliku vanemliku hoolitsuse põhjuseks oli orvustumine, isade vangistamine ja ka vanemate joomarlus.

Auväart (1997) on viidanud 1920-ndatel Moskva prostituute käsitlevale uurimusele, kus väideti, et 91% prostituutidest polnud lapsepõlves oma kodu.

Kurmi uurimisest (1966) ilmneb, et Tallinna Miilitsavalitsuses arvel olnud halva käitumise ja moraalselt laostunud alaealiste tütarlaste seas oli 4% oma vanematest lahutatuid. Paraku ootas kõiki 42 arvel olnud tüdrukut erirežiimiga kool, seega eraldati nad kõik oma vanematest.

Vene Föderatsiooni Prokuratuur on leidnud, et 20% asendushoolduselt elluastunud noortest saavad hiljem kriminaalse karistuse (Fajth 1997).

Tbilisis kaheksakümnendatel aastatel teostatud uuringust, kus küsitleti 532 prostituuti, selgus et 16.5% oli nendest olid lapsepõlves lahutatud oma bioloogilistest vanematest (Auväart 1997).

25% poistest ja 10% tüdrukutest satuvad Ameerika Ühendriikides pärast asendushoolduselt iseseisvumist kinnipidamisasutusse (Shirk & Strangler 2004). Suurbritannias on noorte kinnipeetavate seas endiste kasulaste protsent 38% ning täiskasvanud kinnipeetavate kurjategijate seas 23% (Timms 2001).

Jüri Saar viis läbi mastaapse longituuduuringu (2001), kus ta jälgis 1985. aastast alates poiste erikooli kasvandikke 15 aasta jooksul. Muuhulgas registreeris ta ka nende poiste perekondliku tausta. Uurimisest selgub, et bioloogilised sidemed katkesid vaadeldavas grupis vahetult pärast sündi 3.2% juhtudest, 7-aastaselt oli oma vanematest lahutatud juba 11% ja 12-aastaselt 11.8% poistest.

Asko Toomsoo anketeeris 1996. aastal Eesti vanglates 977 kinnipeetavat, kus ta muu hulgas päris ka vastajate lapsepõlve kohta. 14,4% vastajatest olid kasvanud lahus oma bioloogilistest vanematest – 9,6% vanavanemate juures ja 4,8% võõraste juures (Toomsoo 1996).

Kristiina Danilson (2001) uuris Harku Vanglas tahtliku tapmise eest süüdimõistetuid. Kokku kandis vanglas karistust tahtliku tapmise eest 17 naist, kellest 9 oli lapsepõlves olnud lahutatud oma bioloogilistest vanematest.

Vastavalt Ameerika Rahvusliku Sotsiaaltöötajate Assotsiatsiooni uurimusele on Illinoisi vanglates kõikidest vangidest 80% endised kasulapsed. Samuti on need lapsed (sõltumata oma päritolust) tõsiselt ohustatud alkoholi- ja uimastisõltuvusest (Azar 1995). Siinkohal peab ehk selgituseks ütlema, et kindlasti ei põhjusta vanematest eraldamine ja kasuperre paigutamine hooldatavate kriminaalsust. Pigem seletab kõrget kriminaalse käitumise protsenti see, et kriminaalsele teele kaldunud teismelisi on üritatud kasuperedes resotsialiseerida ning mis sajaprotsendiliselt ei ole järelkult õnnestunud.

Courtney ja Piliavin (1996) viisid läbi uuringu endiste kasulaste seas (n=157), kus muuhulgas paluti anonüümsust garanteerides tunnistada üles enda poolt toimepandud kuriteod (ingl k *self-reported crime*). Endised kasulapsed tunnistasid järgmist:

- 14% murdvarguse toimepanemist
- 17% kaubitsemist varastatud kraamiga
- 18% vägivaldset käitumist oma elukaaslase suhtes
- 11% sõiduki ärandamist
- 18% inimeste ründamist
- 20% sündsusetuid telefonikõnesid
- 24% purjusolekut avalikus kohas
- 14% marihuaana ja hašiši müümist
- 8% tugevatoimeliste uimastite müümist

Oma magistritöös (Siplane 2001) uurisin ma muuhulgas ka Tallinna Psühhiaatria haigla kohtupsühhiaatria osakonnas ekspertiisis viibinud isikute toimikuid, kus pöörati tähelepanu ka nende isikute lapsepõlveoludele. Statsionaarses ekspertiisis viibis 2000. aastal kokku 228 kuritegusid toimepannud isikut, kellest 58 ehk 25,4% olid olnud lapsepõlves lahutatud oma vanematest. Seega on ilmne, et lapsepõlves vanematest lahutatud inimeste risk võimaliku psüühikahäirega seotud kuriteoks on oluliselt kõrgem, kui selline risk ühe või kahe vanemaga üles kasvanud

isiku jaoks. Loomulikult on see vaid seose tuvastamine, mitte aga väide põhjuslikkuse kohta.

Samas töös käsitlesin ka alaealiste komisjonide kliente Eestis. Järgnevas tabelis on toodud eri maakondades alaealiste arvud sealhulgas nende laste arv, kes elavad vanematest lahus (st lastekodus, kasuperes või eestkosteperes).

Tabel 1. Klientide arv alaealiste komisjonides 1999-2001

	Klientide arv	Sh vanematest lahus kasvavaid
Valgamaa	27	7
Raplamaa	82	8
Hiiumaa	14	-
Ida-Virumaa	27	9
Läänemaa	81	5
Saaremaa	80	9

2.2 Tervis

Isiklikust töökogemusest tean, et paljud minu poolt peredesse paigutatud kasulapsed on olnud hädas oma terviseiga traditsioonilises mõttes. Olles kasuperes võibolla esimest korda elus hoolitsevalt jälgitud, on leitud mitmeid terviserikkeid (nägemine, kuulmine, rüht vms). Süstematiseerituna leian kirjandusest siiski põhiliselt vaid reproduktiiv- ning vaimset tervist puudutavat.

On osutatud, et kui hooldusel olevatest lastest said psühhiaatrilist abi 47%, siis iseseisvas elus jätkab vaid 21% oma ravikuuridega. Tegemist võib olla ka ameerikaliku sotsiaaltöö ülepsühhiaatriseerituse fenomeniga – võibolla osutati psühhiaatrilist abi ka nendele lastele, kes seda ei vajanud. Ning on ka täitsa võimalik, et need 21% olid need, kes lihtsalt uskusid endal jätkuvalt olevat psüühilisi probleeme.

Paari aasta jooksul pärast iseseisvumist on endistel kasulastel suur tõenäosus saada lapsevanemateks. Ameerika Ühendriikides hinnatakse, et selliste laste osakaal on 40% (Shirk & Strangler 2004). Suurbritannias on iga neljas hoolduselt iseseisvasse ellu lahkuv tütarlaps rase (Brodie 2001).

Brodie (2001) osutab ka Inglismaal läbiviidud uuringutele, kus kahel kolmandikul uuritud vanemliku hoolitsuseta jäänud lastest oli oluliseks

stressi ja toimetulematust põhjustavaks faktoriks väärkohtlemine ja hüljatus varasematel aastatel.

Venemaal läbiviidud uuring näitas, et iga kümnes asendushooldusellu astunud laps teeb enesetapu (Fajth 1997).

Jiri Kovarik koos kolleegidega (1998) korraldas Tšehhimaal longituud-uuringu võrdlemaks lastekodulaste, SOS-külades kasvanud laste, kasulaste, tavaperedes elanud laste ja soovimatute lastena sündinute (so lapsed, kelle emad olid nõustamise tulemusel loobunud abordist) hilisemat toimetulekut. Kokku oli valimis 705 last. Järgmises tabelis toon ära võrdlusgruppidest psühhiaatrilist abi saanud uuritavate osakaalu.

Tabel 2. Pöördumised psühhiaatri poole (% kogurupist)

	lastekodulapsed	kasulapsed	SOS-küla lapsed	Soovimatud lapsed	Tavapere lapsed
Naised	20%	20.7%	20.3%	21.1%	7.1%
Mehed	47%	40%	51.3%	21%	16.7%

Tasub tähelepanu juhtida sellele, et naiste seas on psühhiaatrilise abi saamise osakaal kõikides gruppides pea võrdne, samas, kui meeste seas erineb see pea kolmekordselt tavaperedes kasvanud laste kasuks ning asendushooldusel kasvanute kahjuks.

Samas uuringus puudutati ka abortiivsuse küsimust. Tabelis 3 toon ära abordikogumusega naiste osakaalud erinevatest võrdlusgruppidest.

Tabel 3. Aborti teinute osakaal.

	lastekodulapsed	kasulapsed	SOS-küla lapsed	Soovimatud lapsed	Tavapere lapsed
Aborti teinud	69%	22.1%	16%	53%	49%
Sh kaks korda	31%	7.1%	2%	15%	12.7%
Sh 3 ja rohkem	13%	0%	4.1%	8%	2.9%
Sh alla 19 aastastena	19%	7.1%	8.3%	13%	8.9%

2.3. Töehõive

Ligi kaks kolmandikku Ameerika Ühendriikide kasulastest ei suuda aastatki töökohta hoida, endaga toimetulevate endiste kasulaste osakaaluks peetakse vähem kui viiendikku. Kolmes USA osariigis (California, Illinois ja South Carolina) läbiviidud uuringu kohaselt suutis vaid 45%

endistest kasulastest kolme aasta jooksul lühemal või pikemal perioodil samal töökohal püsida (Shirk & Strangler 2004). Osutatakse ka sellele, et töökoha leidmisel on määravaks teguriks töökogemuse olemasolu (suvised tööotsad vms) enne kaheksateistkümnendat eluaastat. Samas aga on endiste kasulaste poolt teenitav töötasu väiksem isegi ametlikust vaesuspiirist – 1997. aastal oli USA vaesuspiir aastas isiku kohta 7890\$ ning endiste kasulaste keskmine aastapalk oli 6000\$.

Uuringus, mis kajastas 11 060 endise kasulapse sõltuvust sotsiaaltoetustest California osariigis, selgus et ligi 25% tüdrukutest taotles elluastumisele järgneva kuue aasta jooksul igal aastal sotsiaaltoetust. Poistel oli see protsent 6. Kokku aga taotles iseseisvumisele järgnenud kuue aasta jooksul vähemalt korra sotsiaaltoetust pool tüdrukutest (Needell 2002).

Suurbritannias hinnatakse, et lapsed, kes lahkuvad hoolduselt pärast 16. eluaastat jäävad 50% ulatuses töötuks (Timms 2001).

2.4. Haridus

Sattumine asendushooldusele tähendab seda, et lapse eelnevas elukorralduses oli lapse areng, väärikus või elu ohtu seatud. Ning tihti jõuavad signaalid probleemide kohta sotsiaaltöötajateni just koolist, kus laps ei täida näiteks koolikohustust. Seega on juba eos teada tulevaste kasulaste kohta, et kooliga neil kõige paremad suhted ei ole. Kui kasupere suudab ehk lapsel aidata siiski koolis edasi jõuda, siis klassikursuste kordamist siiski ei ole võimalik korvata.

Rahvusvaheliselt on olemas rohked uuringud, mis kõik kinnitavad, et asendushooldusele sattunud lapsed ei ole koolis edukad ja suure tõenäosusega sisenevad täiskasvanuella keskmisest madalama haridusega. See korrelatsioon on selge ja vaieldamatu, kuid põhjuslikkuse kohta pole piisavalt veenvaid uuringuid (Vinnerljung jt 2005).

Ameerika Ühendriikides läbi viidud mitmete uuringute põhjal võib väita, et keskhariduse omandab kasulastest vaid pisut enam kui pool (54%). Samas lõpetab koolitee keskharidusega võrreldavast põlvkonnast 85%. Kui rääkida aga kõrghariduse omandamisest, siis näiteks California osariigis kukub 67% endisi kasulapsi kõrgkoolist enne lõpetamist välja (Shirk & Strangler 2004). Arvatakse, et kõrgkooli jõudnud endise kasulapse õppimisvõimekus polegi siin määravaks, vaid pigem tekivad probleemid majandusliku toimetulekuga ning õppimine tuleb katkestada enda ülalpidamisega seonduvate raskuste pärast.

Rootsis viidi läbi mastapaarne kvantitatiivne uuring, kus vaadeldi aastatel 1972 kuni 1979 sündinute põlvkonda. Nende hulgas oli 31 355 hooldusel olnud last, keda võrreldi ülejäänud 744 425 noorega. 24. eluaastaks oli hooldusel olnud lastel kogupõlvkonnast neli korda väiksem tõenäosus olla kõrgharitud. Need kasulapsed, kes olid lühiajaliselt hooldusel enne teismeliseiga, olid oma haridusteel jõudnud kõige kaugemale – nendel oli kõrghariduse saamise tõenäosus võrreldava grupi taustal kaks korda väiksem. Samuti oli pikaajalisem kasuperehooldus (5 või rohkem aastat) faktoriks, mis vähendas haridustee vaid põhiharidusega lõpetamise riski vaid kaks korda suuremaks kogupõlvkonnaga võrrelduna (Vinnerljung jt 2005). Mõned uuringud on osutanud sellele, et kasuperedes kasvavad tüdrukud omandavad poistest kõrgema hariduse, kuid selles uuringus sellist reeglipära ei täheldatud.

Ülalpool viidatud Jiri Kovariku ja tema kolleegide uuringus vaadeldi ka asendushooldusel kasvanud laste haridust. Tabelis 4 on toodud saavutatud hariduse tase valimi erinevates gruppides.

Tabel 4. Saavutatud haridustase sõltuvalt hooldusvormist lapsepõlves.

	lastekodulapsed	kasulapsed	SOS-küla lapsed	Soovimatud lapsed	Tavapere lapsed
Mehed					
Põhiharidus	35%	10.4%	15.1%	5.2%	3.3%
Kutseharidus	65%	72.9%	77.4%	51.1%	39.1%
Keskharidus	-	16.6	7.5	21.8%	34.8%
Kõrgharidus	-	-	-	21.9%	22.8%
Naised					
Põhiharidus	40%	11.1%	8.2%	5.8%	5.1%
Kutseharidus	52%	77.3%	82%	30.8%	29.3%
Keskharidus	8%	15.6%	9.8%	49%	45.5%
Kõrgharidus	-	-	-	14.4%	20.2%

2005. aastal läbiviidud Eesti kasulaste hetkeolukorra uuring tuvastas, et 32% uuritud kasulastest oli koolis klassikursust kordama jäänud (Siplane 2005). See on ligi viiekordselt suurem Eesti keskmisest (Annus 2005).

2.5. Eluase

Eelmiste alapeatükkide valdkondadega võrreldes on kodutuse teema kaetud palju vähema statistilise materjaliga. Kodutuse kvantitatiivne

uurimine takerdub uuritava grupi määratlemise taha – kodutus ei võrdu rahvastikuregistrisse mittekantud inimestega ega kodutute varjupaikades ööbivate inimestega. Samuti mitte punkrites või pargipinkidel magavate inimestega. Väga keeruline on määratleda ilma koduta olemisel ajahetke, millest alates võib inimest kodutuks lugeda. Kui aga näiteks kodutute varjupaikades või vanades heaoluühiskondades ka bed&breakfast'ides ööbivate noorte puhul hakkab teatud tunnus korduma, siis on hakatud erinevaid meetodeid kombineerides uurima vastavaid gruppe. Nii ka neid inimesi, kes on lapsepõlves olnud asendushooldusel.

Ameerika Ühendriikide kasulastest hinnatakse ligi neljandikku elavat 18 kuu jooksul peale iseseisvumist ilma koduta ning hilisema uuringu kohaselt on kokku 42,7% endistest kasulastest nimetanud, et mingil ajahetkel olid nad kodutud (Shirk & Strangler 2004).

Weber osutas oma raportis (1988), et Minneapolise osariigis on täiskasvanud kodutute seas 14-26% endisi kasulapsi.

Suurbritannias on erinevates uuringutes leitud, et 22-40% noortest kodututest on olnud lapsena vanematest lahutatud (Timms 2001, Oldman 2005, Hutson & Liddiard 1994). Mitmed Suurbritannias läbiviidud uuringud on näidanud, et suur osa kasulastest jätkavad pärast täisealiseks saamist elamist oma kasuperes, sest neil ei ole kuhugi minna (Buckley 2002).

Venemaal läbiviidud uuring näitas, et üks kolmest asendushoolduselt elluastunud noorest jääb kodutuks (Fajth 1997).

Ungaris on leitud, et kodutute varjupaikades ööbivatest inimestest on 60% elanud lapsepõlves asendushooldusel (Tobis & Vitillo 1996).

2005. aastal Eesti kasulaste hetkeolukorda kaardistanud uurimus tuvas, et 68% kasuvanematest arvavad, et nende kasulapsel pole tulevikus kohta elamiseks (Siplane 2005). Loomulikult on kohalikes omavalitsustes kehtestatud määrused, mis sätestavad vanemliku hoolitsuseta lastele õiguse munitsipaalkorterile ja seega ei tohiks ükski kasulaps jääda ilma eluasemest. See 68% näitab pigem kasuvanemate hinnangut pakutavatele munitsipaalkorteritele või teadmatust laste õigustest. Paraku mõjutab reaalsusest rohkem inimesi see, mida konkreetne indiviid reaalsuseks peab, ning seega on eluasemeprobleem oluline stressiallikas kasupere töös.

3. Miks on teistmoodi

Nagu eelmisest peatükist selgus, on teatud tervise-, käitumis- või heaoluriskid koondunud keskmisest suurema tõenäosusega sellele grupile, kes on lapsepõlves olnud eraldatud oma bioloogilistest vanematest. Käesolevas peatükis tutvustan mõningaid teooriaid, mis võiksid seletada selliseid seaduspärasusi.

Vaatluse alla võtan kiindumussuhte teooria, sotsialiseerumisteooria ning üldise süsteemiteooria. Tõsi küll, viimane on metateooria, mida sobiksid täitma nii esimene kui teine teooria, kuid antud raamatu kontekstis pean oluliseks seostada süsteemi funktsioneerimisprintsipi perekonna funktsioneerimisega ning ei otsi nende printsipiide seestmist loogikat ega al põhjuseid.

3.1 Kiindumussuhte teooria

Vanemliku hoolitsuseta lastest rääkides on üsna võimatu eirata kiindumussuhte teooriat (Bowlby 1982), mis sai alguse eelkõige II Maailmasõja ajal tehtud tähelepanekutest. Kui eelnevalt seostati vanemast ilma jäänud lapse närvilisust eelkõige froidistlikult lapse murega püsiva toitja kaotuse pärast (Gleitman, Fridlund & Reisberg 2004), siis aegamööda pandi tähele, et lapsed siiski naudivad ema äraolekul ka võõraste inimeste tähelepanu, hellitust ja mängu. Ning seega ei taandu lapse ja vanema suhe ainult toitmisele.

Anna Freud ja Dorothy Burlingham (1944) kirjeldasid oma kogemusi väikelaste eest hoolitsemisel. Lastele oli raske asendada emalikku hoolitsust. Kui nad tegid oma laste hoolekande asutuses ümberkorraldusi, nii et iga kasvataja tegeles kindla grupi lastega, siis täheldati, et lapsed ilmutasid kasvatajate suhtes tugevaid omamise ja klammerdumise tunnuseid. Seda nii teiste laste eemaletõrjumisel, kui iseendale tähelepanu ja hoolitsuse väljameelitamisel.

James Robertsoni (1953) uuris kahe- ja kolmeaastaste laste käitumist. Kui laps viidi kodust ära võõraste kohta võõraste inimeste keskele muutusid lapsed raskesti lohutatavateks ning nad olid pinges. Tagasi koju jõudnuna nad kas klammerdusid ema külge või vastupidi, suhtusid emasse jahedalt. Kui õhus oli võimalus, et laps peab uuesti kodust lahkuma, siis see oli lapse jaoks oluline stressi allikas.

Kiindumussuhte teooria rajajaks peetakse aga John Bowlbyt, kes kõiki eelnevaid kogemusi analüüsisides sõnastas, et laps siseneb siia maailma eelsoodumusega otsida ja luua lähedast suhet täiskasvanuga, millele lapse edasine areng rajatakse (Gleitman, Fridlund & Reisberg 2004). Ehk nagu sõnastas John Bowlby oma legendaarse aruande Maailma Terviseorganisatsioonile: "Ma usun vaimse tervise eelduseks olevat selle, et imiku ja väikelapsees peab laps olema soojas, intiimses ja stabiilses suhtes oma emaga (või stabiilse ema asendajaga), suhtes, millest mõlemad tunnevad naudingut ja rõõmu."

Huvitaval kombel jõudis Konrad Lorenz samal ajal samasugustele järeldustele esmase kiindumussuhte osas hanepoegadega tegeldes (Lorenz 1984). Hanepojad hakkasid nimelt Konrad Lorenzilt pidama oma emaks ja õppisid tema käest ellujäämisoskusi.

Tasub märkida ka seda, et samal ajaperioodil (II MS järel) täheldas Jevgenia Ginzburg GULAGis väikeste lastega tegeldes, et vanematest eraldatud lapsi õpetades olid mõningal määral õppimisvõimelised vaid need lapsed, kel olid säilinud mingidki põgusad suhted emaga. GULAG-is nimelt lahutati laps vanematest kohe pärast sündi ning nad kasvasid keskkonnas, kus oli rangelt keelatud lapsi hellitada või muul viisil personaalselt tähelepanu lapsele pöörata. Tulemuseks oli tugev vaimne alaareng (Applebaum 2005).

Hiljem on avastanud mitmed uurijad reeglipära, et kui üheaastastel lastel kujunenud välja ebatavaline kiindumussuhe oma ema või esmase hoolidajaga, siis on see kiindumussuhe ka häiritud kuueaastaseks saades (Howe 2000).

Kasuperre paigutatud lastelt eeldatakse turvalise kiindumussuhte väljakujunemist oma uute vanematega. Paraku mõjutavad aga nende laste eelmised kiindumussuhted uute suhete väljakujunemist. Lapsed ei usalda enam lähedust ja intiimsust, kuna on varem petta saanud. Usaldus uute vanemate vastu tekib väga vaevaliselt (Wilson jt 2003). Kuna laps kardab järjekordselt haiget saada, ei tee ta ise mingit panust uue kiindumussuhte ülesehitamiseks. Nad käituvad hoolimatult ja panevad kasuvanemate kannatuse proovile. Kui kasuvanemate kannatus katkeb, siis leiabki kinnitust lapse skeptilisus uue kiindumussuhte võimalikkuse suhtes (Howe 2000).

Inimene, kelle kiindumussuhe on olnud lapsepõlves puudulik või häiritud, omab märgatavaid raskusi ka suhete loomisel täiskasvanuna.

3.2 Sotsialiseerumisteooria

Inimene peab paratamatult sobitama end sotsiaalse ja kultuurilise keskkonnaga, kus ta elab. Et saada hakkama ühiskonnas, mõista teisi ja olla ise mõistetav, peab inimene olema teadlik ühiskonnas prevaleerivatest käitumisnormidest ja tavadest. Nende omandamist nimetatakse sotsialiseerumiseks. Laste puhul kõneldakse esmasest sotsialiseerumisest aga näiteks kurjategijate või immigrantide puhul resotsialiseerumisest ehk teisese sotsialiseerumisest.

Et näiteks kurjategijate resotsialiseerimine pahatihti ei õnnestu, siis võib oletada, et teatud osas on sotsialiseerumine pöördumatu protsess. Või vähemalt ei ole kuriteoennetajad leidnud meetodit selle protsessi põõramiseks.

Lembit Auväärt (2001) defineerib sotsialiseerumist, kui keskkonna ja indiviidi vahelist protsessi, mille käigus individ omandab teadmiste, normide ja väärtuste süsteemi, mis võimaldab tal olla sotsiaalse keskkonna täieõiguslik liige.

Faktoreid, mis suunavad inimese sotsialiseerumist, saab jagada teatavatesse üldistatud kategooriatesse. Rosengren (1997) on loetlenud sotsialiseerimisagentide kategooriaid, milleks on:

1. perekond
2. õpetajad
3. eakaaslased
4. töökaaslased
5. preestrid
6. õiguskaitstjad
7. massimeedia
8. sotsiaalsed liikumised

Urie Bronfenbrenner on rõhutanud, et paljudes uuringutes ei tunnistata keskkonna sotsialiseerivat mõju (1979). Ise osutab ta oma lapsepõlvele, mis kulges bioloogist isa tõttu suuresti looduses ning usub oma teooria sugemeid tulenevat just lapsepõlves looduses veedetud ajast.

Loomulikult on sotsialiseerumine nende erinevate sotsialiseerimisagentide koosmõju tulemus. Lastekodulaste puhul on üheselt mõistetav, et perekonna roll sotsialiseerimisagendina kaob ja asendub suuresti eakaaslastega. Ning muidugi mõista on sotsialiseerumise tulemus erinev, tulenevalt eri sotsialiseerimisagentide mõjukusest ja mõju avaldamise kestusest antud indiviidi jaoks.

Ameerika vaesuseuurijad on võtnud kasutusele mõiste “vaesuse kultuur” (Lewis 1972). Nende tähelepanekute kohaselt on teatud vaeste elurajoonide lapsed sotsialiseeritud sellisel kombel, mis ei võimaldagi neil suletud ringist välja murda. Vaesuse kultuuri sotsialiseeritud inimestel on teistsugune ajataju, teistsugune suhtumine kohustustesse, oma tervisesse, omandisse, tulevikku, koostöösse, rahasse jne. Vaesusekultuuri kuuluvatel inimeste ühiskonda integreerituse tase on madal, isegi kui nad elavad kesklinnas, on tegemist marginaliseeritud grupiga. Et need inimesed ei vasta niinimetatud normaalse tarbija karakteristikutele, ei saa nad näiteks pangast laenu võtta, kuid nad kasutavad seda enam mitteametlikke laenuvõimalusi. Samaväärselt nagu nad ei kvalifitseeru pankade klientideks, ei kvalifitseeru üldkehtivad normid nende jaoks ega ka nende normide jõustajad (politsei, kool, kirik vms).

Ehkki Eestis ei ole ulatuslikke slumme, on siiski ilmselt paljud meist kohanud inimesi, keda võiks pidada vaesusekultuuri esindajaks. Kardetavasti tuleb säärasest keskkonnast ka keskmisest rohkem lapsi asendushooldusele ning see seletaks ka nende laste probleeme ühiskonda integreerumisel.

Martens (1990) käsitleb perekonna sotsialiseeriva mõju ning kuritegevuse vahelisi seoseid ning osutab, et nooruki hälbiv käitumine on tõenäoline, kui mõni järgnevatest eeltingimustest on täidetud:

- a) hüljatus – vanemate hoolimatus oma lapse suhtes
- b) konflikt – lapse ja vanemate vahelised suhted on tugevas vastastikusel opositsioonis või konfliktis
- c) hoiak – kui vanemad ise on hälbivad oma hoiakutelt ning käitumiselt, siis seega kujutavad nad endast lapsele negatiivset eeskuju
- d) lahusus – perekond on lagunenu abielulahutuse, surma, haiguste või muude tegurite tõttu

Judit Strömpl (1999) koos kolleegidega käsitleb samuti sotsialiseerumise ja hälbiva käitumise vahelisi seoseid ning nad osutavad, et hälbiva sotsialiseerumise eeldusteks on:

- a) piisavate kontaktide puudumine sotsialiseerimisagentidega (eelkõige vanematega, aga ka õpetajatega)
- b) last ümbritseva deviantse subkultuuri väärtuste ja normide internaliseerimine
- c) normide ja väärtuste süsteemis toimuvad kvalitatiivsed muutused

Austraalia autorid on koostanud lapse hälbivuse riski suurendavate ja vähendavate tegurite kontseptsiooni (National Crime Prevention 1999). Tabelis 5 toon ära hälbiva käitumise riski suurendavad faktorid. Autorid osutavad, et mitme negatiivse teguri koosmõjul kumuleerub deviantse käitumise risk – mida rohkem riskifaktoreid laps kogeb, seda suurem on antisotsiaalse käitumise risk.

Tabel 5. Hälbiva käitumise riski suurendavad faktorid.

Lapse faktorid	Enneaegsus, madal sünnikaal, sünnieelne ajukahjustus, sünnitrauma, madal intelligents, krooniline haigus, ebatavaline kiindumussuhe, probleemide lahendamise oskuste puudumine, usk vägivalda, napid sotsiaalsed oskused, madal enesehinnang, võõrandumine, hüperaktiivsus, impulsiivsus.
Pere faktorid	Teismeline ema, üksikvanem, psüühikahäire (eriti depressioon), uimastite tarvitamine, kriminaalsus, antisotsiaalsed eeskujud, perevägivald, ebakõlad abielus, suurpererkond, negatiivne vastastikune suhtlus, isa puudumine, pikaajaline töötus, napp lapse jälgimine, lapse karistamine, lapse tõrjumine, lapse väärkohtlemine, soojuste puudumine, huvipuudus lapse tegevuste vastu, hooldamatus.
Kooli kontekst	Kehv õppeedukus, agressiivsuse aktsepteerimine, hälbivad eakaaslased, koolivägivald, eakaaslaste tõrjuv käitumine, nõrk sidusus kooliga, ebapiisav käitumise ohjamine.
Elusündmused	Lahutus ja perekonna lagunemine, sõda või looduskatastroofid, perekonnaliikme surm.
Kogukonna ja kultuurifaktorid	Sotsiaalmajanduslik alapriviligeeritus, suur asustustihedus, eluasemetingimused, linnaühiskond, ümbruskonna vägivald, vägivalda, kui frustratsioonile reageerimist aktsepteerivad normid, vägivald meedias, toetavate teenuste puudus, sotsiaalne või kultuuriline diskrimineerimine.

Üldjuhul keskendutakse deviantset käitumist analüüsidis ainult riskifaktoritele. Vähem arvestatakse sellega, et on ka riski vähendavaid faktoreid. Tõsi küll, teavad riskifaktorid ennustavad hälbivat käitumist palju suurema tõenäosusega (nt väline kontrollkese või impulsiivsus).

Hälbiva käitumise ennetamisel on oluline mõelda ka sellele, et eesmärk ei ole ainult riskifaktorite mõju kahandada, vaid abiks on ka riski vähendavate ehk kaitsvate faktorite esiletuleku soodustamine. Tabelis 6 toon ära kaitsvate faktorite loetelu. Tõsi küll, see on oluliselt lühem, kui riskifaktorite loetelu.

Kui me asetame vanemliku hoolitsuseta lapse eeltoodud kontseptsioonide valgusesse, siis on selge, et tegemist on erakordselt suures deviantse sotsialiseerumise riskis oleva grupiga.

Tabel 6. Hälbiva käitumise riski vähendavad faktorid

Lapse faktorid	Sotsiaalne kompetents, sotsiaalsed oskused, üle keskmise intelligents, seotus perekonnaga, empaatia, probleemilahendamise oskus, optimism, edasijõudmine koolis, kerge temperament, seesmine kontrollkese, moraalsed uskumused, toimetulekuoskused, enda tunnetamine.
Pere faktorid	Hoolivad ja toetavad vanemad, perekonna harmoonia, vendadeõdede vanusevahe üle 2 aasta, nõutav abivalmidus, turvaline ja stabiilne perekond, toetav suhe täiskasvanuga, perekonna väiksus, tugevad normid ja moraalsus.
Kooli kontekst	Positiivne koolikliima, prosotsiaalsed eakaaslased, vastutustunne, kuuluvustunne, eduvõimalused, tunnustus, vägivalda taunivad normid.
Elusündmused	Olulise isikuga kohtumine, uude piirkonda kolimine, võimaluste valik kriitilistel otsusehetkedel.
Kogukonna ja kultuurifaktorid	Juurdepääs toetavatele teenustele, kogukonna koostöö, seotus kogukonnaga, osalemine kirikus või muus grupis, vägivalda taunivad normid, tugev kultuuriline identiteet ja etniline uhkus.

3.3. Üldine süsteemiteooria

Üldise süsteemiteooria looja Ludwig von Bertalanffy sai inspiratsiooni eelkõige 1920-datel valitsenud mehhanistlikust lähenemisviisist bioloogias, kus tema arvates jäeti kõrvale just need tunnused, mis on omased elule (Bertalanffy 1968). Ta leidis, et on olemas üldised seaduspärasused, mis on omased igale vastavat tüüpi süsteemile, sõltumata nende üksikute detailidest ja elementidest.

Süsteemi mõiste komponendid on:

element või objekt – süsteemi osis, mida käsitletakse süsteemi suhtes jagamatuna, terviklikuna

sidemed – mistahes laadi seosed elementide vahel, mis võivad olla orienteeritud, vastastikused, muutlikud, juhuslikud

terviklikkus – elementide koosluse täielikkus, mõtestatus, teatav ühtne sihipära, ehk siis põhjus või võimalikkus vaadelda teatavat kooslust süsteemina (Sillamaa 1999)

Olulised mõisted on ka sisend ja väljund. Need on signaalid, mida süsteemi elemendid omavahel vahetavad või mida süsteem vahetab väliskeskkonnaga. Sisendeid valides saame tekitada süsteemi juhitavuse

(näiteks sotsiaalteenuste eesmärk on tagada perekonna parem toimetulek, kus sotsiaalteenused on sisend ning perekonna parem toimetulek on väljund).

Mõistagi on mehhaanilised ühedimensioonilised süsteemid süsteemid paremini juhitavad, kui paljudimensioonilised süsteemid. Süsteemiteooria kohaselt me ei saa eeldada, et ühte sisendit (näiteks sotsiaalnõustamist) kasutades saame muuta paljudimensioonilise süsteemi (perekonna) funktsioneerimist.

Süsteemina saab käsitleda nii aatomeid, molekule, kui ka ühiskonda, majandust, perekonda, universumit – teiste sõnadega igasuguseid terviklikke kogumeid, mis koosnevad omavahel seotud objektidest (Laszlo 2002; Mereste 1987). Meie vaatleme käesolevalt süsteemina eelkõige perekonda.

Perekond on hea näide illustreerimaks süsteemide neid omadusi, millede kohta öeldakse, et süsteem on elementide summa pluss veel midagi. Mereste ütleb, et see “pluss veel midagi” on süsteemi struktuur, sest see on miski, mida ükski süsteemi element ei sisalda, miski, mis tuleb esile ainult süsteemi kui terviku vaatlemise puhul (1987). Perekonna puhul on suhted ehk siis struktuur määratletud pereliikmete rollide kaudu. Malinovskii kirjeldab seda fenomeni nii, et süsteemi integreerituna avalduvad elementide need omadused, mida me elemente ükshaaval vaadeldes poleks iial avastanud (1973).

Perekond on kahtlemata avatud süsteem – väline maailm mõjutab perekonda, perekond omakorda annab signaale ka välismaailmale. Süsteemi avatus ei tähenda ainult seda, et süsteem vahetab väliskeskkonnaga signaale, vaid ka seda, et see interaktsioon on süsteemi toimimises eluliselt oluline (Buckley 1967).

Perekond võib käituda ühel hetkel või ühes valdkonnas reaktiivselt, reageerides sündmustele väliskeskkonnas ning teisel hetkel aktiivselt, mõjutades ise väliskeskkonda (Sadovskii 1974). Perekonda võib lisanduda uusi liikmeid sünni või abiellumise kaudu. Samas võib perekonnast lahkuda liikmeid surma, abielulahutuse või uute perekondade moodustamise kaudu. Ja nagu me väga hästi teame, võib ka riik sekkuda ja eraldada perekonnast liikmeid. Perekond on ka ajas dünaamiline süsteem – aja kulgemine kujundab sündmusi ja muutusi perekonnas.

Igal ajahetkel on süsteem teatud seisundis, nende seisundite jada annab meile infot süsteemi käitumisest. Kõikide süsteemide puhul on oluline stabiilsus, ehk süsteemi protsesside teatav püsivus, säilivus ja koonduvus (Sillamaa 1999). Perekonna puhul on samuti teatav püsivus ja resilientsus oluline, et perekond saaks täita oma olemuslikku eesmärki – võimaldada majandusliku, psüühilise ja sotsiaalse kooselu keskkonda ning selle raames ka rahvastiku taastootmist.

Buckley (1967) käsitleb sotsiaalseid süsteeme ning osutab, et süsteem on tasakaalus, kui ta vastab järgmistele omadustele:

- a) häiriva faktori mõju lõppemisel naaseb süsteem esialgsesse tasakaaluasendisse
- b) häiriv faktor on pärit väljastpoolt süsteemi
- c) mida tugevam on häiriv faktor, seda tugevama jõuga naaseb süsteem oma esialgsesse olukorda
- d) süsteemi siselt ei saa toimuda katastroofi, kuid kui tasakaal on lõplikult rikutud, siis ei saa enam mingeid prognoose teha süsteemi edasise käitumise kohta

Ülaltoodud kontseptsiooni alusel saab vaadelda sotsiaaltöötaja sekkumist perekonda ning mõista, miks see pahatihti tulemusi ei anna. Kuni sotsiaalteenuse või sotsiaalabi osutamine on käsitletav välise sekkumisena, ei saa loota tulemuslikkusele. Edu võti seisneb selles, et interventsioon ei ole käsitletav väljastpoolt tulevana, vaid toimub koostöös perekonna või vähemalt mõne pereliikmega.

Ohustatud lapse eraldamine tema bioloogilistest vanematest tähendab süsteemiteooria kontekstis seda, et laps tuleb seejärel integreerida uude süsteemi, mis rahuldaks lapse vajadusi paremini, kui eelmine süsteem. Uus süsteem peab asendama seega lapse bioloogilise perekonna kõiki dimensioone. On ju perekond nii sotsiaalne, kultuuriline, bioloogiline, majanduslik kui ka demograafiline süsteem. Silmas pidades aga süsteemide inertsust, võime kindlasti eeldada, et lapse jaoks on raske uude süsteemi sisse elada, eriti, kui uus süsteem ei suuda rahuldada lapse kõiki vajadusi.

Fajth (1997) on osutanud endise sotsialismibloki lastekaitsele, kus loobuti perekonda toetavatest ennetavatest teenustest ja rakendati "lapse päästmise mudelit", eeldades, et lastekodus on lapsel kõik vajalik olemas kasvamaks tubliks nõukogude inimeseks. Süsteemiteooria kohaselt ei saanud see väga head vilja kanda, sest toona usuti piisavat lapse kasva-

miseks vaid toidust ja haridusest, kusjuures ka viimase omandamisega oli raskusi (Siplane 1997). Pilk vanglatesse näitab, et vähemalt poiste osas taoline mehhaaniline süsteemivahetus loodetud tulemusi ei andnud.

4. Empiiriline osa

4.1 Metoodika

Käesoleva uurimuse eesmärk on tagasiside kogumine endistelt kasulastelt iseseisva elu alustamise kogemuste kohta ning näha, kuidas nad hakkama saavad. Loomulikult on oluline ka lapse eelneva elukäigu fikseerimine, et mõista lähtetingimusi iseseisva elu alustamisel.

Kui eesmärgiks on teada saada endiste kasulaste tegeliku toimetuleku kohta iseseisvas elus, siis on loomulikult parim meetod kvantitatiivne longituuduuring. Paraku on longituuduuringu läbiviimine seotud isikuandmete kaitse küsimustega ning juurdepääsuga riiklikele andmebaasidele. Seetõttu tuli valida paremuselt järgmine meetod, ehk kvalitatiivne meetod, struktureeritud intervjuud endiste kasulastega.

Samas, nagu nimigi ütleb, annab kvalitatiivne uuring meile infot teatud nähtuse kvaliteedi kohta (D'Cruz & Jones 2004). Ning loomulikult on käesoleva uuringu eesmärk saada teada kasulaste iseseisva elu kvaliteedi kohta.

Kui kvantitatiivne uuring oleks andnud meile ühiskonna seisukohalt objektiivse info kasulaste toimetulekust, siis kvalitatiivne uuring annab meile subjektiivse pildi kasulapse perspektiivist. Kuna aga iga üksikisiku jaoks on tema tajutu või tõlgendatu see ainuke reaalsus, milles ta elama peab, siis kindlasti ei saa kvalitatiivset uuringut siinkohal alahinnata. On täiesti võimalik kujutada ette olukorda, kus teatav grupp elab kõikide ühiskondlike keskmiste järgi väga halbades olukordades ja on samal ajal õnnelik või olukorda, kus keskmisest paremini elavad inimesed tajuvad oma elu perspektiivituna.

Samas andis kvalitatiivsele uurimismeetodile omane uurija lähedus uuritavaga tulemuseks ka selle, et mulle jutustati lugusid, mida paluti mitte raamatusse panna.

Intervjuu ülesehitus oli lõdvalt struktureeritud – nagu intervjuude käigus selgus, õigustas see end, sest intervjuueeritavad olid erinevatel teemadel väga erineva jutukusega. Intervjuu käigus palusin noorel jutustada oma elukäik, fikseerisin tema käesoleva hetke olukorra (töökoht, haridus, kodu, perekond) ning palusin analüüsida iseseisvasse ellu astumist. Et iseseisvumise lähteolukord sõltub suuresti suhetest kasuperega, ödede-

vendadega, pärisvanematega ja ka sotsiaaltöötajatega, siis puudutasin ka seda teemat. Küsisin uuritavatel ka tulevikuplaanide kohta. Samuti palusin anda noorel hinnang oma lapsepõlvele ning intervjuu lõpuks andsin võimaluse ka midagi südame pealt ära öelda.

Teisiti sõnastatuna, ootasin intervjueeritavatel hinnangut sotsiaalteenuste kvaliteedile, noore suhete dünaamikat kasupere ja pärisvanematega, noorepoolset nägemust hariduskäigu kujunemise põhjustest, olukorrast eluaseme ja töökohaga. Hariduse, eluaseme ja töökoha küsimustes ootasin negatiivsemaid vastuseid, muudes küsimustes kallutatud ootused puudusid.

Valimi moodustasin sotsiaaltöötajate ja Eesti Kasuperede Liidu kontaktide kaudu leitud endistest kasulastest. Võib öelda, et valim oli lausaline – võtsin ühendust kõikide endiste kasulastega, kellega oli võimalik kontakteeruda. Erinevatel põhjustel jäid mitmed intervjuud siiski pidamata – üks vanglas viibiv noormees otsustas vastupidiselt varem kokkulepitule siiski mitte ilmuda kinnipidamiskoha külalistemajja, üks noor naine keeldus lihtsalt suhtlemast, kaks uuritavat jätsid kokkulepitud intervjuule tulemata ega võtnud ka telefonitoru, üks viibis välismaal ning kaks ei soovinud lihtsalt uurimisobjekti staatusesse astuda. Seega valimis olnud 28-st noorest õnnestus intervjuu läbi viia 21-ga. Olin teadlik veel mitmest kinnipeetavast endisest kasulapsest, kuid asjassepuutuvad sotsiaaltöötajad ei pidanud neid koostöövalmideks ning nii jäi nendega kontakt otsimata.

Nii vanglas viibivate noormeeste puhul, kui intervjuudest keeldunud noorte naiste puhul on ühiseks nimetajaks väga suure tõenäosusega ka keskmisest kehvem toimetulek. On ka loogiline, et koostöövalmimad on need noored inimesed, kellel läheb elus hästi ja kellel on uurijale positiivseid sõnumeid anda. Seega ei saa kindlasti uurimisobjekte pidada valimiks, mis esindab kogu vaatlusalust gruppi ning uurimuse kvalitatiivse iseloomu tõttu ei saa ka teha järeldusi kogugrupi kohta. Pigem reflekteerivad nad neid kogemusi ja protsesse, mida asendushooldusel olnud noored raskemate või kergemate tagajärgedega läbi elavad.

Intervjuud viisin läbi ajavahemikus 20.07.2006 kuni 15.10.2006. Tavaliselt kohtusin intervjueeritavatega kohvikutes aga kohtusime nii uurija kui uuritavate kodudes ja näiteks ka Pärnu rannas. Kõige lühemad intervjuud kestsid pool tundi ning kõige pikemad poolteist tundi. Uuritavad olid väga erineva jutukusega – mõni poiss rääkis lühidalt oma loo ära ning siis polnud ka eriti võimalik midagi täiendavat välja meelitada.

Samas aga paljude teistega oleks huvitavat vestlust jätkunud oluliselt kauemaks, kuid mingid järgmised kohustused sundisid meid lõpetama.

Kahte intervjuud võib pidada suhteliselt vähe õnnestunuks sellepärast, et ühe juures viibis endine kasuema (Taavi lugu) ning teise intervjuu juures viibisid intervjuueeritava sõbrad (Jonase lugu). Päris paljude intervjuude juures viibis uuritava elukaaslane, kuid see ei osutunud sugugi takistavaks teguriks. Samas oli ühe intervjuu juures abiks kasuema juuresviibimine (Virge lugu), kuivõrd tema panus aitas sündmusi arusaadavamaks struktureerida.

Kolme pilootintervjuu jooksul andsid uuritavad mõista, et tunnevad end diktofoni ees ebamugavalt ning seetõttu kirjutasin kõik jutuajamised paberile.

Kui uurimust kavandades oli mul plaanis kasutada uurimustulemuste analüüsi meetodi ja esitlemisviisina kontentanalüüsi, siis pärast kolmandat intervjuud mõistsin, et parem on jätta kirjutatud tekst üheks tervikuks ning esitada kogutud materjal monoloogidena. Pigem on uurimuse osade eesmärk näidata lapsepõlve ning iseseisvasse ellu astumise kogemust kasulapse perspektiivist. Kasulapse nägemust sündmustest, põhjustajärg ahelatest või muud sellist ma küsimuse alla ei sea. Analüüsivas osas kasutan siiski ka üksikuid temaatilise analüüsi elemente ning osutan mõnede tähelepanuväärsetele seikadele, kuid jätan ka lugeja jaoks ruumi oma järeldusi teha.

Loomulikult muutsin uuritavate nimed esitleavas tekstis, samas jätsin vene nimed venepärasteks ja eesti nimed eestipärasteks. Osad intervjuud leidsid aset ka vene keeles. Linnade ja muid kohanimi ei kasuta, välja arvatud Tallinn ja välisriigid, kuna mitmetes lugudes on oluline suhestumine nende kohtadega ning samas on need kohamääratlused piisavalt anonüümsed.

4.2 Kasulaste lood

Lembit

Sündisin 1982. Ma ei olnud oma isa kunagi näinud. Ema müüs korteri, jõi raha maha ja elas uue elukaaslase juures, kellega me läbi ei saanud. Ödesid-vendasid ei ole.

14-aastasena läksin sotsiaaltöötaja juurde ja palusin, et ta otsiks mulle kasupere.

Mulle leiti maal elav kasupere, kus oli minuga ühevanune poeg. Saime temaga normaalselt läbi. Aga koolis läks jamaks, nagu ikka sellises eas. Lisaks ei kuulanud ma kasuperes eriti sõna. Olen kohe selline võimutseja, ka praegu näiteks töö juures.

Kui kasupere enam ei jaksanud mind kasvatada, siis ma otsustasin, et läheb nii kui läheb. Olin siis 16 aastane. Mis sa muud ikka teed. Kasuperest läksin tagasi varjupaika, kus elasin mõned kuud ja siis lastekodusse. 2000 aastal läksin lastekodust edasi õppima.

Õppisin kutsekoolis ehitust. Kuu aja pärast jätsin kooli pooleli ja hakkasin tüdrukuga koos elama. See variant oli selles suhtes hea, et sain lastekodu pättidest lahti. Ma ei kujuta ette, mis must muidu oleks saanud. Loed lehest muudkui, mis need pätid teevad. Kes annab taksojuhile nuga, kes peksab politseinikku.

Kaks aastat elasin tüdrukuga koos. Töötasin baarmanina. Siis läksin sõjaväkke, kus sain jaoülema abiks. Auaste kapral. Siis läksin tibist lahku ja pärast sõjaväge läks trall lahti, et polnud elukohta. Siis üks vana tuttav aitas, et oleks kuskil vähemalt olla, et peavari oleks. Tema juures olin pool aastat kindlasti. Siis pidin ise hakkama vaatama.

Ühel hetkel helistasin sotsiaaltöötajale munitsipaalkorteri asjus ja siimaani ootan vastust.

Panin lehte kuulutuse, et tahan üürida korterit. See kuulutus muudkui seisis seal, kuni lõpuks pakuti 1-toalist korterit rannarajoonis. Töötasin pärast sõjaväge jälle baarmanina ja siis vaatasin et see pole see. Tip tipiks aga palk ise oli väikene. Tip läks kohe lõbutsemise peale. Elasin seal korteris aasta kindlasti, siis sain tööle teise kohta laotööliseks. Vahepeal sain naise. Sellesamuse, kellega ma siimaani olen. Ta töötab baaris

kokana. Siis vaatasin, et 1-toaline on väike. Saime kahetoalise, aga siis sain aru, et üüri maksmisel ei ole mõtet. Lihtsam on minna pank ja laenu võtta. Ostsime korteri linna lähedale maale. Naise vanemate poolt saime sissemaksiks tagatise. Nüüd maksan 20 aastat laenu pangale tagasi ja teen remonti. Juba aasta elame seal. Töö juures olen laojuhataja ja teenin suhteliselt hästi.

Tulevikus tahaks siiski oma maja. Tahan oma krundi osta ja maja ehitada. Eks me kõik oleme kinnisvarahaid, eks ole. Selle laste saamise kiire asjaga on aega.

Põhiharidus on mul lõpetatud juba lastekodu ajal. Edasine haridustee jäi kutsekooli ajal pooleli. Istuma jäin just siis, kui kasuperre minekul kooli vahetasin. Vahepeal üritasin õppida aga töökoha kõrvalt ei saanud.

Ei oskagi vastata, et mis oleks võinud teistmoodi olla. Läks nii nagu läks.

Kasuperrega pole kokku saanud, pole sellist aegagi. Emaga ka pole kokku saanud.

Kui ma korterit otsisin, siis palusin emalt abi aga kasuisa saatis mind pikalt.

Naisega sain tuttavaks baaris, ta oli seal baaridaam. Mis ma ikka, vaba õhtu, käisin seal õlut joomas. Nii saimegi tuttavaks.

Ei tahaks mõelda pensionile. Mõnikord on huvitav mõelda, et kui sa oled 50-aastane, et mis sa siis teed. Vara veel mõelda pensionile.

Kui hästi läheb, teen ükskord oma firma. Tahaks baari teha, või midagi puhveti moodi.

Viriseks tööseaduste koha pealt. Eesti areng on nii maas. See ei ole normaalne, kui alluv ülemusele pähe astub. Aga seadusega ülbust piirata ei saa. Samas, tänapäeval ei saa 5000 krooni eest kusagilt normaalset töötajat. Tööline teeb, mis ise tahab. Töö juures näen, mis tegelt toimub, pohnistlikkus käib. Miks eestlased lähevad välismaale tööle. Ma ei usu, et 12000 palga puhul tuldaks Eestisse tagasi. Kui Soomes makstakse ehitajale 40000, siis ei ole põhjust tagasi tulla.

Ma vaataks sotsiaalministrile otsa ja ütleks: "Sa oled nii loll". No on ju! Vaata teda, tal on vanemad olemas, raha on tal palju. Ja siis tuleb ütleva, et teeme nii ja parlament on nõus. Täpselt samuti nagu munitsipaalkorter

– siia maani ootan nendelt vastust. See oleks küll õige, et kui ma lastekodust välja tulen, siis sotsiaaltöötaja muretseb mulle korteri, mitte et ma talle pinda käin ja ise otsin. Ma ei tahagi endale seda korterit ja võin ka üüri maksta. Poole aasta jooksul, kui inimene tahab, siis ta selle korteri ikka leiab. Et oleks rahulik mõtlemisaeg inimesele. Et ta saaks aru, et enam ei ole nii, et kokk iga päev sulle süüa annab. See peaks lastekodus ka nii olema, et ise tehakse süüa. A võibolla nüüd juba on.

Kutsekooli ühikas oli mul ka raske toiduga. Elamisega oli küll nii, et ma elasin sellest rahast, mis oli taskuraha. Söögiraha anti ka, aga see oli mõtetu 500 krooni kuus. Ja siis ma ei tohtinud lastekodus nädalavahetusesti käies süüa. Kool maksis nelja otsa piletid kinni aga ülejäänud kaks nädalavahetust? Kust ma ise piletiraha saan?

Kui lapsel on valida, kas kasuperre minna või lastekodusse siis paneks ikka kasuperesse. Lastekodus on kõik karjakesi koos ja saadakse sigadustega hakkama.

Ma ei kujuta ette, mis oleks must saanud, kui ma oleks ema juures edasi elanud. Oleks koos kasuisaga jooma hakanud ja üks meist oleks neljanda korruse aknast alla lennanud. Praegu on igatahes normaalsem.

Kui sa hakkaja pole, siis pole sa mingi mees.

Elisabet ehk kurgimüüja Malle

Olen sündinud 1985. aastal. Kui olin 3-aastane, poos isa end üles. Emal hakkasid kodus joomingud käima ja ta oli päevade kaupa kadunud. Mul oli kaks õde ja vend. Meid viidi kogu aeg varjupaika.

Kõigepealt viidi meid kõiki koos ühte kasuperre aga kuna me olime liiga väikesed, siis jäi ainult suurem õde sinna ja meie tulime tagasi varjupaika. 8-aastasena läksin kasuperre, kus olin viis aastat. Kui ema vangist välja tuli, siis läksin tagasi ema juurde elama, sellest ei tulnud midagi välja ja poole aasta pärast läksin tagasi kasuperre.

Kooliga on nii, et keemiaõpetaja tahtis keemia kolme panna ja siis keeldusin eksamile minemast. Sest tahtsin põhikooli neljade ja viitega lõpetada. Ja siis jäigi põhikool lõpetamata.

2002. aasta kevadel kohtusin oma lapse isaga ja hakkasime koos elama. Leidsime odava korteri maakohas. Mais 2003 sündis poeg ja mõni kuu hiljem kolisime linnale lähemale elama.

Rasedana läksin gümnaasiumisse, et põhiharidus ära lõpetada. Kui aga kõht oli juba liiga suur, siis jätsin pooleli. Õpetajad heitsid mulle rasedust ette. Pärast üritasin veel kooli minna, aga laps kasvas liiga ruttu suureks ja ei lasknud õppida.

2004. sügisel sain lapse lasteaeda panna ja ise läksin tööle elektroonikafirmasse käsiladujaks. Laps oli 1,5 aastane siis. Käisin ka Soomes koolitustel ja praktikal, pidin lapsest eemal olema. Jaanuaris 2005 läksime lahku. Aga et lapsel hea oleks ja et me majanduslikel põhjustel ei saa eraldi elamist lubada, siis elame siamaani ühes korteris koos.

Lapse ees püüame mitte tülitseada ja meil on kokkulepe, et võõraid korterisse ei too. Eelmine kord läks väheke käest ära. Lapse üle vaidleme tõsiselt. Kole kaklemine tuleb, kui peaksime lahku minema. Aegajalt lõpetan kiirabis ja siis elan jälle edasi. Praegu ei ole lihtsalt võimalust, et ma saaksin üksi korteriüüri maksta.

Alates 2005. aasta sügisest töötan puidufirmas tiserina.

See lahkumine tuleb siis, kui palk on kahekordne või kui olen leidnud inimese, kellega tahan ennast siduda ja temalt abi vastu võtta. Mitte et ma tunnen inimest kuu aega ja siis kolin temaga kokku.

9000 krooni kätte, siis saaksin lubada eraldi elu. Aga ma ei kujuta ette, mis need kohtukulud tulevad, kui ma oma eksmehega lapse pärast kohutusse lähen.

Eluks ajaks ei jää ma Savi tänavale kvaliteedimäärajaks. Juurat tahaks õppida. Väga hea omadus, mis ma kasuperes sain, on see, et ma pürin kõrgele ja kaugele. Suurte asjade poole. Mind huvitab see, lapsest saati on mulle meeldinud vaielda, ennast maksma panna. Miks ma peaks ehitajaks hakkama lihtsalt sellepärast, et seal on suur palk?!

Emaga ei suhtle praegu. Elab mingi jobuga maal, töötab lüpsjana.

Ma arvan, et ma ei ela nii vanaks, et pensionile mõelda.

Lirimaale ei taha minna, sest mis ma teen selle rahaga. Ostan endale hästi palju asju ja kogun endale hästi palju järelmaksu? Mis mõttega?

Kui eksmeest ei oleks, siis ei jääks mul küll toidu peale raha ja riiete peale. Nüüd aga eksmees maksab pool üüri ja ma saan endale vahest isegi suitsu osta.

Oma korterit ei tahaks. Pigem tahaks väikest maja kusagil, siis saaks laps kodus pidusid pidada, ei pea kuskile punkrisse minema. Ma tahaks, et laps kasvaks isiksuseks, mina teda ei ahista.

Mind ikkagi puudutab haridus ja see, mis mu lastest saab. Tõstame kõik iivet, pärast teevad joodikud lapsi ja lastekodud on lapsi täis.

Mind ei oleks tohtinud anda tagasi emale, kui ta vanglast välja tuli. Ma olin laps ja ma ei saanud ise otsustada.

Emal on õigused, talle tuleb võimalus anda ja ta võib ennast muuta?! Mis on see protsent inimesi, kes ennast muudavad? Nad ei muutu. Sellised ei tohiks üldse lapsi sünnitada. Ei ole muutumist, nad lihtsalt suruvad enda harjumused mõneks ajaks maha.

Teistmoodi peaks ka see olema, kuidas mind varjupaigast tagasi anti kogu aeg. Seda ei saa lubada – see üks kord juba näitab ära, et talle ei tohi last tagasi anda. Inimesel on puberteet, ta kas kasvab sellest välja või jääbki selliseks. Kui inimene ei ole puberteedist välja kasvanud, siis pole talle tarvis lapsi tagasi anda.

Meid kõiki võeti ema juurest ära, ainult vend jäi kauemaks. Sellepärast tal ongi vaimsed haavad nüüd.

Võiks olla seadus, et kui sul on laps, siis sa juua ei või. Võiks olla seadus, et sa suitsetada ei või.

Miks ma ei peaks olema kibestunud, kui ma teen 16-tunniseid tööpäevi. Siis viiakse mind kiirabiga ära. Ja ma varsti palun jälle, et mind tagasi tööle lastaks, sest ma ei tule muidu omadega välja.

Meelis

Sündisin 1983. aastal perre teise lapsena. Lapsepõlv oli normaalne, käisin ujumas, peotantsus ja karate trennis. Aga kui ma olin 9-aastane, siis suri mu ema. Vastu isa tahtmist määrati eestkostjaks üks emapoolne sugulane. Ma ise ka ei tahtnud isa juures elada.

Eestkostjal avastati kahe aasta pärast vähk ja ta ise palus, et ma läheks tagasi isa juurde. 13-aastasena läksingi isa juurde elama. Seal aga ei olnud ei elektrit ega vett ning kogu see asi lagunes suht kiiresti ära. Isa oli vägivaldne ja algas tõsine peksmise ajajärk. Sõbrad kutsusid mind enda juurde, oli juba auto järgi kutsutud, aga siis jäin siiski ühe ema sõbranna soovitusel koju ja kogu see värk kestis edasi.

Üks teine ema sõbranna oli juba varem rääkinud, et kui jamaks läheb, siis tulgu ma tema juurde. 15-aastasena läksingi tema juurde. Alguses ta küsis, et kas ma tahan tema juurde jääda või tahan, et mulle otsitaks mõni muu kasupere. Läksin tema juurde ja elasin seal aasta.

Aasta pärast, olin siis 16, ostsime mulle korteri ja ma sain hakata iseseisvalt elama. Talvel aga varises ahi kokku. Läksin tagasi ema sõbranna juurde elama ja ta organiseeris samal ajal ahju ehitamise. Ehitusmees aga sai infarkti ja ahju ehitamine hakkas venima. Siis juba lõpetasin keskkooli. Ka koolidirektor pakkus välja, et vajadusel saan ma ka tema peres elada. Lõpuks sai ka ahi remonditud minu korteris (rahaliselt toetasid kadunud ema sõbrad ja sõbrannad). Sain uuesti korterisse sisse kolida.

Pärast gümnaasiumi lõppu astusin ülikooli. Põhikohaga elasin Tallinnas vaid 2 kuud. Päevad olid ülikoolis pikad ja elamine läks kulukaks. Kolisin kodulinna tagasi ja hakkasin distantsilt õppima. Sain kursakaaslastelt konsepte, aga seminaride ajal käisin Tallinnas. Mulle pakuti asendusõpetaja kohta ja võtsin selle vastu. Alguses olin õpetajatöö kõrvalt ka tööl suviti restoranis. Mõne aja pärast pakuti põhikohaga õpetajatööd ja seda teen ma siiani. Olen nüüd ka klassijuhataja ja töotan suht suure koormusega. Teen koolis ka ajalooklubi ja ka teatri ja filmiklubi.

Mõeldes tagasi lapsepõlve ja kokkupuute peale lastekaitsega, siis oli absurdne sotsiaaltöötaja seisukoht, kui ma nende poole pöördusin, et isa joob eestkosteraha maha. Tahtsin et raha antaks minu kätte. Nad tulid koduvisiidile, rääkisid isaga ja ma sain õhtul isa käest peksa. Häiris,

et nad ei usaldanud 15-aastast poissi. Oleks pidanud tegema rohkem võrgustikutööd suguvõsaga – mul on ju palju sugulasi.

Kui mul pulmad olid, siis minu vanemate kohal oli kaks kasuema.

Küsimus on suhtumises. Seda vahetegemist kasuperes tundsin kogu aeg. Üks kasupere instrueeris mind kasutama ära oma kurba tausta. Kui korraldati rattamatk, siis perepoeg sõitis korraliku maastikurattaga ja mulle öeldi, et ma vaataks ja katsumaks vanale “perekale” elu sisse puhuda, kummid olid sellel rattal katki ja pedaalid loksusid.

Mul olid lapsepõlves peavalud. Kasuisa ütles, et ma tean küll, et sa võtad narkootikume. Sundisid suppi sööma, ma ei tahtnud, sest pea valutab. Ja kui ma supi välja oksendasin siis ütlesid, et mulle ei meeldi nende toit.

Tehti reegel, et poisid lähevad tööle. Mina müüsin postkaarte ja perepoeg aitas isal kodus ehitada. Ühel hetkel hakati mulle ette heitma, et perepoeg aitab isa aga mina mitte. Seega ma oleks pidanud pärast postkaartide müümist veel kodus ehitama. See postkaartide müük oli üks mõtetu äri. Mäletan puuriida ladumist – ema ladus puid kärule, perepoeg kärutas puud seina äärde ja isa ladus riita. Üritasin olla abiks siin ja seal, aga lihtsalt mul ei olnud võimalik kedagi aidata. Pärast pidin kuulma etteheiteid, et ei viitsi tööd teha.

Mulle ei usaldatud kodu võtit. Ootasin siis vihmaga aias, pea valutab ja oksendasin.

Ühel hetkel kasupere ei näinud võimalust, et ma seal edasi elan. Ja kui ma sealt ära kolisin, siis küsiti, et kas ma tõesti kolin sealt ära. Ning uut kasupere nad ei aktsepteerinud. Samas selle kasupere perepojaga saan siiani hästi läbi, ta toetas mind hiljem rahaliselt, kui tudengipõlves hädas olin. Kasuema ei pooldanud minu erialavalikut.

Ülikooli ajal hakkasin suhtlema oma poolõega, keda ma varem ei tundnud. Vennaga suhtlen vähem. Kunagi ütles mu tädi, et selle väikse vargapoisi paneme lastekodusse – nüüd mingitel sünnipäevadel tulen kohale ja kõik suhtuvad minusse respektiga.

Tahaks edasi magistriõppesse minna. Pärast tahaks veel teise kõrghariduse omandada. Pere on nüüd justkui loodud. Ma arvan, et ma jään õpetajana edasi töötama. Kuigi tahaks ka proovida ülikoolis õpetamist. Samas ei taha liigset koormust võtta, sest õhtul tahaks ikka perega olla.

Kerttu

Sündisin 1985. aastal ühes väikelinnas. Kodus oli palju joomist ja mind viidi koos vendadega lastekodusse, kui olin 10-aastane. Kolm aastat olin lastekodus ja siis läksin maale kasuperre elama. Maalt käisin linna kooli, mis ei olnud kuigi hea mõte. Elu kasuperes oli maaelu nagu maaelu ikka. Igav.

Vahepeal elasin linnas vanamehe juures. 14-aastasena läksin sõbranna perre kasulapseks aga nad pidasid mind ainult raha pärast. Võtsid minu raha endale ja ostsid ainult endale asju. Aasta pärast läksin sealt ära oma praeguse mehe juurde elama.

Nüüd lõpuks 18-aastasena lõpetasin põhikooli. Aasta hiljem sündis laps. Edasi õppima ei viitsinud minna, sest pea ei võta ja mis ma vanaema ikka nende sekka lähen. Ei ole mõtet.

Tööl ma ei käi. Olen lapsega kodus. Puhkan. Lebotan. Mees käib Soomes ehitamas ja ma käin vahest kaasas. Nüüd lähme Soome ja nüüd teen ma seal ka ise tööd, värvin maja.

Esimese kasuperrega suhtlen siiamaaani. Vanamehega suhtlen aegajalt. Ka vanamees on praegu Soomes tööl. Tal on uus naine. Isa jättis suitsetamise maha aga kui tööd ei tee, siis ikka joob. Ka emal on uus mees ja titt. Aga see titt ei räägi absoluutselt, joodikute titt, kohe selgelt näost näha. Isa on igal juhul normaalsem, kui ema.

Võibolla teen veel ühe või kaks last. Tööle läheks, kui palka hakatakse normaalselt maksma. Vaevalt, et sa ise kolme tuhande krooni eest tööl käiksid.

Kodu arendame, teeme remonti, ostsime selle korteri laenuga.

Nii vara ei taha mõelda vanaduse peale, eks mul on siis oma firmad ja asjad.

Mis puutub sotsiaalsüsteemi, siis peaks lapsega rohkem arvestama. Kasu pere peaks lapse tahtmisega arvestama. Ja see 900 krooni, selle eest ei saa midagi. Ei saa lasteaiamaksugi makstud.

Henrik

Sündisin 1987. Kohe pärast sündi saadeti mind väikelastekodusse, sest olen puudega. Seal elasin peaaegu kaks aastat. Sellest ajast ei mäleta midagi. Mul üldse ei ole enne viiendat eluaastat mälestusi.

Kasuema külastas mind väikelastekodus paar korda ja siis võttis enda lapseks. Kuni 5-aastaseks saamiseni elasin kasuperes ja siis viidi mind Kanadasse, kus sain vajalikku ravi. Kokku olin esimene kord Kanadas 13 kuud. Seal oli pere, kes võttis mind selleks ajaks enda juurde. Seal käisin esimese aasta ka prantsuskeelses koolis.

Esimene mälestus on tegelikult see, et kasuema helistas mulle Kanadasse ja ma mäletan, kui ma ta hääle ära tundsin. Kui tagasi Eestisse tulin, siis läksin ka siin esimesse klassi ja see oli suur probleem, kuna rääkisin vaid inglise ja prantsuse keelt, eesti keelt mitte ühtegi sõna. Peaaegu poolteist aastat käisin siin koolis. Seitsmeaastasena läksin tagasi Kanadasse sama pere juurde ja jäin sinna ravile seitsmeks kuuks. Seal käisin teises klassis. Kolmandaks klassiks tulin Eestisse tagasi. Pärast käisin veel kaheks kuuks Kanadas.

Eestis käisin kogu aeg samas koolis ja nüüd lõpetasin ka selle. Õigupoolest lõpetasin gümnaasiumi 17-aastasena, sest alustasin oma kooliteed nii varakult. Pärast kooli lõppu läksin ühte tootmisettevõttesse tööle ja olen töötanud nüüd seal üle aasta.

Sel sügisel lähen ülikooli. Hakkan nüüd ka väiksema koormusega töötama. Otsin nüüd ülikooli jaoks omateenitud raha eest sülearvuti.

Matemaatika ja laulmine on mu hovid. Trombooni mängin, viimati mängisin mõned kuud tagasi vanaema matustel. Süntesaatoriga üks nais-terahvas saatis. Laste muusikakooli orkestris mängisin. Laulmisega tegeleen siiamaani, kahes kooris laulan ja olen muusikali kooris laulnud. Olümpiaadidel olen käinud – kaks korda olen saanud edetabeli raamatutesse. Oma kooli võistkonnaga saime Eestis 8-nda koha.

Tagasi vaadates lapsepõlvele – mina olen rahul sellega, mis oli. Minu bioloogiline ema peaks küll kuskil alles olema, sünnitunnistuse järgi olen vallaslaps. Ja mu bioloogiline ema oli ka vallaslaps. Ei ole seda tunnet, et tahaks teda üles otsida.

Nüüd hakkan infotehnoloogiat õppima. Edasi kaugemale ei ole vaada-

nud. Elu läheb oma rada pidi, kunagi ei tea, mis juhtuda võib. Esialgu elan edasi kasuperes, sest töökoht ja õpingud on samas linnas.

Kuna ma olen suhteliselt palju reisinud (Kanada ja Kreeka), siis maailmapilt on natuke avardunud. Tahaks siiski Eestisse jääda, sest siin on pere ja sõbrad ja tuttavad. Kuigi ka välismaal probleeme ei tuleks – pole küll nüüd neli aastat Kanadas käinud aga keel on suus, saaks hakkama.

Minu liikumisaparaadiga on rohkem ema tegelenud. Süsteem on ikka imelik, iseenesest on rehabilitatsiooniplaan hea mõte aga väga imelikult kukub välja. Kui mul pole jalga ja ma pean seda iga kahe aasta tagant tõestama, et ta pole mul otsa kasvanud, siis on ju imelik.

Ma arvan, et mul ikka oli täisväärtuslik lapseõlv. Pisut omapärane küll aga ma ei arva, et midagi oleks pidanud teisiti olema.

Taavi

Sündisin 1984. Ema tegi enesetapu ja isa pani mind lastekodusse 1-2 aastasena. Olen kahes lastekodus elanud. Kuni kolmanda klassini käisin kasuperes nädalavahetuseti ja alates neljandast klassist tulin siia kooli õppima ja siia elama. Lõpetasin siin 9. klassi ja läksin edasi põllumajandust õppima. Kolm ja pool aastat õppisin seal. Olin 20, kui kooli lõpetasin. Mul lihtsalt algas koolitee aasta hiljem ja seega ka lõppes aasta hiljem.

Kui kool läbi sai, siis läksin kohe sõjaväkke. Sõjaväes olin autojuht, snai-perite autojuht. Nüüd alles tulin sõjaväest välja ja sain tööd päästeteenistuses. Aga pean sinna tööle ligi 50 kilomeetrit sõitma. Sel aastal lähen ka päästekooli õppima. Kui palk on normaalne, siis hakkangi päästjana tööle. Päris linnaelu ei viitsi elada, pigem elaks kuskil maal. Aga linnas võin tööl käia küll. Praegu elan ikka kasuperes ja olen siin põllutöodes abiks.

Emapoolse tädiga suhtlen. Isa poolt suhtlen täditütrega. Isaga aga ei suhtle. Isa elab nüüd uue perega.

Normaalne elu on mul olnud, mängin võrkpalli.

Katrin

Sündisin 1989. Isast ei tea midagi, et kes see on. Ema läks ära, kui ma olin kolmene. Jäin vanaema ja vanaisaga. Hiljem ta paar korda käis aga ma ei mäleta sellest midagi. Ei ole kunagi emast puudust tundnudki.

Vanaema suri ära, kui ma olin 11-aastane. Jäin vanaisa ja tädi hoole alla. Siis kolmeteistaastasena läksin kasuperre. Aga olin seal kaks kuud. Mulle ei meeldinud seal. Ja ma tulin ära. Väga ülbed inimesed olid, omakasu-püüdlikud. Mulle ei istunud nende iseloomud. Nemad olid minuga muidu rahul ja oleks tahtnud et ma sinna edasi jääks. Tulin tagasi tädi juurde. Tädi juures olin väga vähe. Aasta ehk olin. Tädi juures ei meeldinud elada. Palju lapsi oli. Mina ei olnud harjunud sellega.

Ükskord käisin koos tädiga ühe sugulase pooleliolevat korterit vaatamas ja sain seal tuttavaks oma praeguse elukaaslasega. Kolisin tema juurde üsna ruttu elama. Elasime ämma juures, nüüd oma majas. Ämm on mõnus, võtab mind oma tütreks. Vahest olen öösel tema suurde voodisse magamagi läinud. Mees käis Soomes tööl, siis elasime ämmaga kahekesi. Nüüd on mehel oma firma.

Praegu käin ikka koolis veel. Lähen 11.-sse klassi. Mul ei ole selle vastu midagi, et olen nii noorelt perenaine. Teised klassiõed on täitsa memmekad. Nendega ei suhtle. Mõned poisid on aga täitsa normaalsed, kellega saab rääkida. Ma käin nohikute klassis. Koolis läheb mul muidu hästi – neljad ja viied on.

Kindlasti lähen midagi edasi õppima. Ehk isegi ülikooli. Korra olen mõelnud, et läheks õpiks juuksuriks. Eelmine suvi käisin Soomes tööl, värvimistöid ja maalritöid tegin tuttavate juures. Päris head raha sain. Mehega koos töötasin. Siin Eestis on aga mõttetu töötada, palgad on nii väikesed.

Ega tuleviku kohta ei tea. Ei tea, kauaks me kokku jääme. Kunagi ei tea selliseid asju. Tähtis on see, et peres poleks vägivalda. Tuleb lapsi, palju tuleb, see saab ühine otsus olema. Mitte enne ei sünnita, kui kõik õpin-gud on lõpetatud.

Nüüd hiljem olen küll paar korda kasuperel külas käinud. Noorem õde elab seal ja õega suhtlen tihedalt.

Vanaisaga ikka suhtlen. Vanaisa on kihvt, temaga on lahe. Tädi tahab pool vanaisa korterit maha müüa. Mul peaks ka sõnaõigus olema!

Lapsepõlv on läinud, nagu ta on läinud. Ja mina ei muudaks midagi. Vahest vanaema oleks võinud kauem elada. Siia oli sisse elada raske. Siin linnas on nii ülbed inimesed. Isegi Tallinnas ei ole selliseid.

Ma arvan, et sotsiaaltöötajad olid enamvähem okei. Kuigi mul jäi selline mulje, et mind sunniti vanaisa juurest ära tulema ja tädi juurde minema. Oleksin tahtnud vanaisa juurde jääda aga mulle seletati, et ta joob ja ma ei saa seal elada. Kui oleksin sinna jäänud, siis oleks elu teine olnud. Mul on praegu ikkagi hästi läinud. Muidu poleks elukaaslasega kohtunud.

Ei ma ei ole millestki puudust tundnud. Mul on kõik hästi läinud. Elu on kõik kandikul ette toonud. Huvitav, et nii on läinud.

Tatjana

Sündisin 1987. Alguses elasin ema ja isaga koos. Vanaisa juures elasime. Siis aga vanaisa suri. Ema-isa ei suutnud korterit ülal pidada ja kolisime odavamale pinnale. Ema-isa jõid ja pidime jälle kolima.

Kuni 8-nda eluaastani elasin vanemate juures. Pärast 8-ndat eluaastat läks jälle paremaks. Jäin ema-isa joomise tõttu 1. klassi istuma. Siis läksin teist korda esimesse klassi ja läksin õe juurde elama. 14-aastasena läksin sõbranna pere juurde elama. Seal aga tülitseksime palju ja läksin varsti teise sõbranna perre elama. Nüüd aga sain täiskasvanuks ja olen nüüd pool aastat õe juures elanud.

Nüüd aga õde kolib Prantsusmaale ja loobub seega üürikorterist. Minul ei ole ju võimalik seda korterit edasi tüürida. Kohe lähen viimasesse klassi. Koolis saan muidu enam-vähem hakkama. Ega mul muidugi raha ei ole, et trennides käia. Nüüd pole aga ka kuskil elada. Tahaks kuidagi kooli ära lõpetada. Ja siis tahaks kas majanduse või kinnisvaraga tegelda. See mulle meeldiks.

Ema-isa juurde ei saa tagasi minna, sest seal pole mingeid tingimusi.

Suvel töötasin kohvikus nõudepesijana. Vahest talvel teen ka väikeseid otsasid.

Mul veel kaks õde aga ühel on endal kolm last ja pole ruumi ning teine õde töötab Iirimaal. Mul on ka boyriend, aga temaga suhted vist väga ei edene.

Suhted kasuperedega on head, käin mõlema kasuperega läbi. Teises kasuperes oleks ehk saanud muidu edasi elada aga seal ei jätkunud kahele täiskasvanud noorele naisele ruumi. Peretütrel hakkasid peikad käima ja kuidas ma siis magan temaga ühes toas.

Kui vanaisa oleks kauem elanud, siis oleks ehk korter alles jäänud. Aga nüüd jõid vanemad selle korteri maha. Vanaisa ostis mulle mänguasju ja hoolitses minu eest. Pärast, kui läksin õe juurde elama, siis ei olnud ka millestki puudust.

Kui olin kasuperes, siis pere sai riigilt 1200 krooni. Pool sellest rahast anti mulle. Aga selle raha eest ei saa süüa ega korterit ega midagi. Praegu läheb juba kooli peale kohutavalt palju raha.

Mina püüden ikka parema elu poole, et minu lapsed elaksid hästi. Kui saatus laseb, siis jään Eestisse. Iirimaal on ka muidugi võimalik tööd leida aga õde räägib, et Eestis saab sama palka.

Päris täisväärtuslik lapseõlv mul siiski ei olnud. Vanematega pole min-geid suhteid. Nüüd on nendest ükstapuha. Isegi kui ma neid näen on ükstapuha. Nad on joonud kogu aeg.

Marina

Sündisin 1987. Alguses elasin vanematega. Kui olin kaheksane, siis suri ema. Jäin isaga koos elama. Siis ta läks ära. Jäin koos vendadega elama. Vanem vend võttis mind enda juurde elama, kui olin üheksane. Siis läks ta vangi.

Kui sain 13, läksin teiste vendade juurde. Mingi aeg elasin nendega, kuni tuli probleem korteriga ja ma läksin sõbranna pere juurde. Meil ei olnud võimalik lihtsalt üüri maksta. Sõbranna juures aga ei saanud elatud ja üürisime vennaga koos toa. Elasime seal kolm kuud, olin siis neliteist aastat vana. Vend aga läks vangi ja teine vend võttis mind enda juurde. Seal elasin koos venna ja vennanaisega. Pärast tuli vend vanglast välja ja siis elasime seal neljakesi. Siis läks teine vend vanglasse ja venna sõbrad võtsid mind enda juurde. Seal aga olid ka probleemid ja sealt läksime lõpuks minema. Teised sõbrad lasid mul enda juures elada, nad vormistati mulle kasupereks. Aga nad olid suur pere. Olin siis 16. Aasta aega elasin nende juures ja siis tulid tülid ja nad viskasid mind minema sealt. Siis olin kaks kuud sõbranna juures. Siis sai sõbrannal minust siiber ja ma läksin lastekaitseesse.

Nüüd saadeti mind noortekodusse. Siin olen elanud kaks ja pool aastat. Üheksa klassi on lõpetatud. Praegu otsin tööd. Pean siin oma elamise eest maksma. Viimati olin müüja. Neli kuud töötasin müüjana. Töögraafik ei sobinud mulle ja ma tulin sealt ära. Tahaks uuesti kuskile poodi müüjaks minna. Kui töökoha leian, siis tahaks iseseisvalt elamispinna leida. Kaugemale eriti ei mõtle.

Isaga pole kohtunud ega suhelnud. Teiste sugulastega ka ei suhtle. Onuga suhtlen ainult – käin tal külas. Ta aitab mind. Kasuperedega ei suhtle üldse. Teistel vendadel läheb hästi aga noorim vend elab koos minuga noortekodus.

Kui tagasi vaadata, siis ema surm oli otsustav. Kõik muutus sellest hetkest. Mul on kindlasti olnud teiste lastega võrreldes teistsugune lapsepõlv. Vähem armastust ja hoolimist on olnud. Mõistmist pole olnud. Riideid pole ka olnud. Tunnen, et saatus on liiga teinud.

Innar

Sündisin 1987. Algul elasin koos ema, isa ja vendade-õdedega. Kokku oli meil kaks venda ja viis õde. Kolisime muudkui ühest kodust teise. Isa ja ema läksid lahku, kui ma olin neliteist. Meil olid peres kogu aeg alkoholiprobleemid.

Käisin 9-ndas klassis, kui läksin kohalikele talgutele ja tutvusin seal oma kasuemaga. Käisin tal külas ja jäingi sinna päriselt elama. Teised õed ja vend jäid siis veel vanemate juurde. Üks õde läks hiljem teise kasuperre ja suuremad õed hakkasid iseseisvalt elama. Hiljem tuli noorem vend ja kaks õde minu juurde kasuperre elama. Nad elavad seal siiani.

Elasin kasuperes 4-5 aastat ja nüüd tuli Tallinnasse tööle. Ametlikult on mul tegelikult praktika-aeg. Lõpetan kevadel kokana kutsekooli. Töötasin 4 kuud laeva peal ja nüüd töötan vanalinnas ühes kohas.

Kui kasuperre läksin, siis mul just hinded tõusid.

Isa olen näinud mõned korrad ja ema ka. Aga ma ei räägi nendega. Üks õde elab nende lähedal ja temaga ma suhtlen vahest.

Meil lapsepõlves üldse ei peetud sünnipäevaid. Sellist asja ei olnud, et ema kallistaks. Kasuperes oligi sellepärast algul imelik. Kooli üritustel ema ei käinud. Pidin väga iseseisev olema. Meil oli kodus hästi palju vägivalda ja kakluseid. Põhiliselt sai ema, aga ta oli palju kodust ära ja siis meie saime ka oma osa isa käest.

Kasuemal on palju tuttavaid. Kaks suve käisin Soomes tööl. Kasuema oskas organiseerida ja lahendusi leida.

Ma teadsin kohe, et ma kodukohta ei jää. Mul oli kool vaja lõpetada ja otsisin praktikakohta. Sotsiaaltöötaja käis ka vahest, aga ta niisama ainult rääkis. Ega tal ei olnudki võimalik mind kuidagi aidata.

Üürin nüüd korterit Koplis koos sõbraga. Esialgu mulle praegune elu meeldib. Töökohas mind hinnatakse. Töötan seal ilmselt terve praktika-aja ja pärast lõputööd olen seal ilmselt edasi. Ma olen töötanud ka teenin-dajana ja baarmanina võin ka töötada.

Minu lapsepõlv ei olnud selline normaalne. Ei soovitaks küll kellelegi sellist. Aga just see, et lapsepõlves pidin palju iseseisev olema, on mulle nüüd abiks.

Sündisin 1987. Ema lahkus meie juurest, kui olin 1 või 2 aastat vana. Elasin siis isaga koos vanaisa maja ülakorrusel. Siis läksin kooli. Alates 8-ndast klassist jäin istuma. Siis pandigi mind kasuperesse. Vanaisa lubas mind kodust välja visata. Kasuema oli sõbranna ema. Elasin kasuperes aasta.

Seal juhtus see, et meil hakkasid erimeelsused. Kasuperes oli see, et mina pidin koristama. Ja väljas ei tohtinud käia. Peretütar koristama ei pidanud ja võis väljas käia. Algul oli seal hea aga siis tuli kõik kodutöö minu kaela. Nad heitsid mulle ette et mina nõuan liiga palju. Isegi, kui ma koristasin, oli see vähim, mis ma pidin tegema. Kodutütar sai raha peol käimiseks aga mina pidin kell 10 kodus olema. Nemad tahtsid mind küll enda juures hoida aga see ei olnud minu jaoks päris kodu. Ma olin kuidagi eraldi seal. Oleks tahtnud tunda end pere liikmena. Meil oli sellest juttu, aga ta ütles, et ei saa mulle kodutunnet luua, kui ma ise seda ei taha.

16-aastaselt võtsin omad asjad ja tulin ära sealt. Läksin tagasi isa juurde. Lõpuks läksin uuesti lastekaitseesse ja mulle otsiti uus kasupere. Paar kuud elasin seal ja siis sain korteri noortekodusse. Siin olen nüüd kaks aastat elanud.

9-nda klassi jätsin pooleli. Siis läksin kutsekooli müüjaks õppima ja jätsin pooleli. Nüüd läksin uuesti ja jätsin jälle pooleli. Olen nüüd müüjana töötanud 4 kuud. Praegu olen sinisel lehel, sest hüppasin purjus peaga aknast alla. Tööjuures peaks mul ametlikult keskharidus olema aga nad ütlevad, et kui ma ise tubli olen, siis see ei ole probleemiks ja ma võin seal edasi töötada.

Oma ema tean ainult pildi järgi. Ei taha teda teada. Aga puudust ei ole ma millestki tundnud. Issi hoidis mind. Jah, ta joob tõesti aga ma ei saa aru, miks vanaisa meie peale nii kuri on. Et mina ei aita ja varastan raha. Seda juhtus tõesti ühel perioodil aga pärast seda pani ta kõik maailma asjad minu süüks.

Esialgu töötan poes edasi. Mulle meeldib seal. Põhimõtteliselt on seal muidugi üksteise tagarääkimine aga mina tulen kohale ja teen ainult oma asju ja ei hooli nendest.

Irina

Sündisin 1984. Isa suri, kui olin kolmene. Ema suri, kui olin kümnene. Lastekodusse sattusin juba 7-8 aastaselt, sest ema jõi. Koos noorema vennaga pandi meid lastekodusse. Päris mitmes lastekodus elasin. Siis kümneaastaselt sattusin kasuperre. Elasin kasuperes 7 aastat. Siis tekkisid seal lahkarvamused, millest ma eriti ei taha rääkida. Ma ei sobinud neile, nemad ei sobinud mulle.

Praegu aga suhtlen selle kasuperega ja saame hästi läbi. Siimaani olen nende jaoks nende laps. Kutsun neid emaks ja isaks. Nendel on hoopis teine mõttemaailm. Neil ei ole omal lapsi olnud. Nad ei tea, mida mina tunnen, mida mina tahaks teha. Nii on hetkel parem, et elan sotsiaalkorteris ja suhtlen nendega eemalt. Ma käin neil igal ajal külas, eile käisid nemad siin. Saan ilusti hakkama.

Kui kasuperre läksin, siis algul käis sotsiaaltöötaja meid vaatamas. Pärast seitse aastat ei käinud. Ja ei olnud tarviski käia mind vaatamas. Venna kasupere puhul on see probleem, et pere teeb seda raha pärast. Seal peab küll sotsiaaltöötaja tihti käima. Minu kasupere võttis mind, sest nad tahtsid mind aidata. Neil oli niigi kõik muu olemas. Ja nad tõesti aitasid mind. Aitasid mul kooli vahetada. Aitasid õppimisega. Kui ma olin kümneaastane, siis ei teadnud ma korratabelit ega kella – kõik neid asju nad õpetasid. Ilma kasupereta ehk kella oleks ise selgeks saanud aga korratabelit mitte.

Mul on ka üks tädi aga temaga ei suhtle. Venna kasuperega käin läbi.

Õhtukooli jätsin pooleli sest läksin tööle. 10 klassi on lõpetatud mul. Töötan solaariumis. Varsti saab 9 kuud seal. Ju mulle meeldib seal töötada, muidu ju ei oleks seal. Praegu muud töökohta küll ei taha.

Võibolla lähen veel tagasi õhtukooli. Vaatan, mis teha annab.

Ainuke asi, mis lapsepõlves oleks võinud teisiti olla, on see, et ema ei jooks. See oleks muutnud kõik. Olen olnud söömata-joomata. Pole mingit hoolitsust olnud. Kõik lasterahad kulutati ära viina peale.

Jonas

Sündisin 1984. Oma kodusest olukorrast suurt midagi ei mäleta ja ei taha teada ka. Kõigepealt pandi mind väikelastekodusse, olin siis kolmene. Seitsmeaastaselt pandi mind teise lastekodusse. Neljandas klassis läksin kasuperre ja vahetasin kooli. Vend oli juba kasuperes ja nemad otsisid mulle samast vallast perekonna, kes mind enda juurde võtaks.

Elasin ja õppisin seal kuni 9-nda klassini ja siis läksin põllumajandust õppima. Pärast kooli tulin Tallinna, töötasin neli kuud kopa peal ja siis läksin sõjaväkke. Sain noorem-seersandiks jalaväerühmas. Kokku 11 kuud olin sõjaväes.

Nüüd olen kaks kuud juba sõjaväest väljas. Töötan samas kohas, kus enne sõjaväge. Nad ilmselt pidasin mind piisavalt heaks meheks ja säilitasid mu töökoha. Tööl on lahe, ainult suurema kopa võiks saada. Õhtuti saaks põhimõtteliselt oma kopaga ka haltuurat teha, aga oma firmale ei tohi vahele jääda. Koppa läheb igal pool vaja.

Üürin praegu koos tüdrukuga ja ühe sõbraga kodukandist korterit Tallinnas. Tüdrukuga tutvusin põllumajanduskoolis. Ja sellepärast linna tulingi tööle, et tüdruk tuli siia. Oleks nüüd vaja raha koguda ja korter osta. Omaosalus laenu võtmiseks on alles kokku panemata, võtab aega.

Ei ole eriti suhelnud sugulastega, kunagi sotsiaaltöötaja viis mind kokku emapoolse tädiga. Kasuvanemate juures käin kuus korra. Kasuperes oli muidu enam-vähem, aga nad sundisid mind liiga palju tööd tegema. Teisi lapsi ka ümberringi eriti ei olnud. Oleks tahtnud rohkem spordiga tegelda, laagrites käia.

Dima

Sündisin 1986. Kuni 1999. aastani elasin oma vanematega koos aga see polnud eriline elu. Koolis olid probleemid ja kodust jooksin ära. Klassijuhataja korjas mind peale ja viis laste varjupaika. Algul vanemad ei teadnudki, et ma varjupaigas olen. Kui hagi kohtusse läks, siis said vanemad teada, kus ma olen. Vahepeal proovisin korra ka koju minna aga sellest ei tulnud midagi välja. Siis elasin varjupaigas päris pikalt.

Mulle leiti kasupere aga ma elasin seal vaid paar kuud. Väga imelik oli kasuperes olla. Nad panid mind kohalikku maakooli aga käisin seal vaid paar päeva. Nüüd vanglas lõpetasin 7-nda klassi. Erikoolis lõpetasin 5-nda klassi. Eeluurimisvanglas 6-nda klassi. Ega ei viitsi rohkem õppida kah.

Kasupere muretses eelkõige sellepärast, et millal ülekanne tuleb. Ilge häda oli seal. Linnaelu oli loomulikult raske paugupealt maha jätta. Võtsin pere tagant salaja jalgratta ja sõitsin tuuritama. Kasupere süüdistas mind pärast veel mingites vargustes ja mul ei olnud erilist huvi seal rohkem olla.

Oli üks vargus, siis läksin erikooli ja pärast lastekodusse. Olin siis 15-aastane. Elasin ligi aasta lastekodus, aga siis tulid uued kuriteod ja nüüd olen vanglas. Mulle tuleb ülemus iga hommik vanglasse järgi ja viib tööle. Öhtul toob oma autoga ka tagasi. Töötan tõstukijuhina. Olen kaks korda puhkusel käinud. Mul on ju kodus ju peaaegu kolmeaastane tütar ja naine. Tütar oli ühekuune, kui vanglasse läksin. Nüüd käib tütar lasteaias ja naine tööle.

Ema-isaga ikka suhtlen, kui puhkusel käin. Nemad siin ei käi. Kasuperega enam ei suhtle.

Ei teagi, kas oleks pidanud teistmoodi minema. Kõik läks nii nagu pidi minema. Kui hästi läheb, siis saan järgmise aasta lõpus välja. Polegi eriti mõelnud, et mis siis peale hakkan. Siin on küll töökoht aga see linn siin pole ikka õige koht. Tahaks ikka tütre ja naise juurde minna. Hakkan seal tööd otsima. Kui ei peaks tööd leidma, siis siin on tööandjaga hea klapp, et kui peaks ära kiskuma, siis leian tema juurest tööd.

Klaus

Sündisin 1987. aastal ühes väikelinnas. Elasin enda vanematega kuni 8-nda eluaastani. Esimese klassi jõudsin veel vanematega koos elades lõpetada. Teise klassi läksin juba lastekodust.

Juhtus see, et ükspäev tuli Suzuki maastur, "politsei" oli peale kirjutatud ja mind koos õe ja vennaga viidi lastekodusse. Kodus oli vanematel kõik korras, ainult et viinaviga oli küljes. Räägiti, et kui kodus polnud süüa, siis käisime naabri käest süüa küsimas.

Teisest klassist kuni viienda klassini olin lastekodus. Siis tuli kasuema ja võttis meid enda juurde. Olin siis 12-aastane. Jäingi kasuperre ja lõpetasin nüüd gümnaasiumi 2006. aastal. Sain kiitusekirja infotehnoloogias.

Plaan on minna edasi õppima kutsekooli infotehnoloogiat. Esialgu jään õpingute ajaks kasuperre elama. Oleneb, kuidas on tööga ja rahaga. Pole sel teemal eriti pead vaevanud veel. Väga algusjärgus on rahateenimise idee. See on seotud arvutitega, täpsemalt veebitehnoloogiaga. Ühe firma omanikuga saan hästi läbi ja töötame temaga sümbioosis. On võimalik, et pärast seda kooli lähen ülikooli. Nii et pärastised plaanid ei ole veel väga selged.

Ma ei ütleks, et olen lapsepõlves millestki olulisest ilma jäänud. Pigem on nii, et need kogemused lapsepõlvest aitavad mul märgata ja hinnata neid asju, mis on nüüd mul olemas. Nälga ei surnud ja väga pekka ka ei saanud – ei ole hullu midagi. Kuri saatus ei teinud mulle liiga, vaid pigem teatud kogemused aitavad mul vältida teatud asju, näiteks alkoholi.

Ma arvan, et kui mu vanemad ei oleks joonud, siis ma ei oleks täna siin. Aga mulle meeldib see koht, kus ma olen. Kui mul oleks võimalus vaadata seda elulõnga või eluküünalt, siis ma ei muudaks midagi seal. Ja ma ei vaata ennast, et ma olen teistega võrreldes mingi teistsugune.

Mis puutub suhteid sotsiaalsüsteemiga, siis kui mul ei oleks sellist kasuema, siis ma räägiks pikalt, kuidas kõik on valesti. Aga meie noorel riigil oli äsja sünnipäev ja selle vanuse kohta saab riik hästi hakkama küll. Tegelikult oli mul sotsiaaltöötajatega suhteliselt palju kokkupuuteid – ühel matkal, mis meile korraldati, kadusin ma ära. See oli nii, et ärkasin öösel üles läksin uitama ja eksisin ära. Alles järgmise päeva õhtuks leidis politseikoer mu üles.

Ma oskan nüüd tähelepanu pöörata sellistele elementidele, mis võivad ära rikkuda minu või teiste elu. Mul on hea meel, et ma leidsin endale koguduse. See on palju muutnud mu hoiakuid teatud asjadesse.

Tunnen soovi olla iseseisev ja olen olnud seda kogu elu. Eks kasuema üritas mind kasvatada aga ma hoidsin rohkem eemale. Rohkem mõjutas mind arvatavalt kogudus, kus ma käin. Kasuemaga on mõttemaailmad meil siiski erinevad.

On mul veel midagi öelda? Jah. Elu on ilus.

Bruno

Sündisin 1988. 6-7 aastat elasin koos ema ja isaga. Kodusest elust eriti ei mäleta. Siis viidi meid turvakodusse ja siis lastekodusse. Vanemad olid viinalembesed, joodikud. Naabrinaine midagi mainis meie kohta linnavalitsuses ja siis võeti midagi ette. Ma ei tea, kas see oli hea või halb, ei teadnud siis midagi tahta.

9-aastaselt läksin esimesse kasuperre, nad elasid maal. Ühel hetkel käis vastukarva see maaelu. Pere oli okei, aga mul oli seal igav. 11-aastaselt läksin tagasi lastekodusse. Aastakese elasin lastekodus ja siis läksin järgmisse kasuperre. See oli jälle võõras kohake aga sellega harjusin kõige rohkem ära. See jättis kõige rohkem kodu mulje. Õde ja vend olid ka samas kasuperes ja see oli hea.

Paar kuud tagasi kolisin kasuperest välja. Eelmine kevad lõpetasin põhi-kooli. Aasta aega töötasin saeveskis, mitteametlikult. Nüüd töötan telefonimüüjana.

Praegu elan koos naise ja 5-kuuse tütreaga ämma juures. Ämm aga ostis lisaks ühe korteri ühte maakohta ja kohe kolime sinna eraldi elama. Mul on juba seal uus töökoht välja vaadatud. Vineeritööstuses. Juba nädala pärast peaks kolima hakkama.

Ma jäin lapsepõlves ikka paljustki ilma. Eelkõige vanematest. Muidugi, ema-isa olid paadunud parmud ja nad ei saanud meile midagi sellist anda, mida kõik teised lapsed said. Kui ma oleks jäänud pärisvanemate juurde... Võibolla oleks siis ema-isa kokku jäänud ja jooksid samamoodi edasi. Praegu on ema juba seitse aastat kaine olnud. Nad läksid isaga lahku tänu sellele, et meid ära võeti. Sest neil ei olnud peale meie midagi ühist. Pool aastat pärast meie äravõtmist läksid nad lahku.

Ma olin vahepeal paar aastat oma õest ja vennast lahus. Seda ei oleks pidanud juhtuma.

Isaga ma eriti läbi ei käi. Aga emaga suhtleme tihedalt, puutume nädalas mitu korda kokku. Esimese kasuperrega enam läbi ei käi, pole nemad minu vastu huvi tundnud ega mina nende vastu. Aga selle viimase kasu-pereda suhtlen ikka tihedalt.

Mis edasi? Kõigepealt tuleb jalad alla saada. Kooli ei plaani minna. Tööd tuleb teha.

Tõnu

Sündisin 1988. aastal Tallinnas. Algu elasin koos ema ja kahe õe ja ühe vennaga. Olin kaheksane, kui kolisime teise linnaossa. Siis hakkasid võõrasid käima ja siis hakkaski elu vasakule kiskuma. Siis ma eriti kodus enam ei olnud. Olin sõpradega väljas. Siis elasin kaks aastat vanema õe juures ja siis sattusin 15-aastaselt kasuperre. Nüüd olen kolm aastat kasuperes elanud.

Sattusin kasuperre nii, et sotsiaaltöötaja käis meil külas ja avastas, et mind pole kodus. Ja mina sain samal ajal hakkama pahandustega. Siis tutvustati mind kasuemaga ja mind võeti perre.

Kasuema riskis ka, kui mind perre võttis. Alles pärast sai teada, milline kaak ma olen. Kui ta oleks kohe seda teadnud, siis oleks olnud see kasuperre sattumine fifty-fifty. Müts tuleb maha võtta sellise inimese ees, nagu mu kasuema on. Olen siin ka muidugi pahandust teinud, baaris käinud. Jube piinlik on. Siinemaani.

Olen isa paar korda näinud, eriline suhtleja tüüp ta ei ole ja ma ka mitte. Emaga suhtlen nüüd ikka. Käin tal külas. Väike õde ja vend elavad emaga. Nüüd on ema joomise maha jätnud ja nad elavad nüüd paremini. Vahepeal oli tal see viinaviga küljes.

Koolis ma palju tookord edasi ei jõudnud aga nüüd saan korraliku koolipoisi hinde kätte. Seekord tahaksin 9. klassi ära lõpetada. Kaheksanda klassiga läks, nagu läks. Lõpetan 9-nda klassi nüüd ära ja põhiline on see, et vaja lõpetada 12 klassi ära. Siis vaatan, mis edasi. 12 klassi on jah, nagu kindel laks.

Klassijuhataja pani mind klassivanemaks. Nüüd läks ta kaheks nädalaks ära ja ma asendan klassijuhatajat.

Olen kasuperes väga rahul. Pereema suhtub minusse samamoodi nagu oma lastesse. 12-nda klassini elan ilmselt kasuperes, nemad mind välja ei aja, ehkki leping lõppeb.

Tööl käin nii nagu jaksan. Vahepeal käisin tööl ja nüüd lähen uuesti ehitusele. Terve pere ehitab meil. See suvi käisin ka Soomes ehitamas. Kõik arvuti ja muusikakeskuse olen siin ikka enda raha eest ostnud. Vanust on niipalju, et peaksin ikka ise rohkem hakkama saama.

Pärast 12. klassi läheks ehitust või autondust õppima. Olen küll juba kõvasti ehitanud aga ikka vaja juurde õppida. Tulevikku väga ei vaata, elan päev korraga. Kunagi ei tea, mõtlen, et saan selleks ja selleks aga samas võin ka mitte keegi olla. Alguses võtaks üürikorterit ja vaikselt paneks raha kokku, et oma maja osta. Nii harjunud olen oma majaga. Selle majas elamisega, et kogu aeg nokitseks midagi.

Lapsepõlv... ehk ema oleks pidanud teistsugune olema, võõrasisid oleks võinud vähem olla. Kaks kasuisa olid sellised, et kasutasid juhust, kui ema kodus polnud, tulid kallale. Kes ikka väikest poissi oleks kaitsnud. Võrreldes teiste lastega, ma pole millestki ilma jäänud siin kasuperes. Vanas elus ma ka millestki tegelikult ilma ei olnud. Pigem tundsin, et ma olen teistest üle, sest ma võisin teha asju, mida teised ei tohtinud. Nagu kasuema ütleb, ennast ei tohi kunagi alahinnata, üle peab endast olema.

Tii

Sündisin 1986. Alguses elasin koos ema ja isaga aga sellest ajast ei mäleta midagi. Esimene mälestus on siis, kui olin viieaastane. Mäletan, et elasime siis emaga vanaema juures. Seal aga kolisime kooliminekuajaks koos emaga ära ja siis tuli kasuisa.

Viienda-kuuenda klassini elasin koos emaga, siis viidi meid sotsiaalkorterisse. Meid oli kokku seitse õde-venda. Emal lubati meiega taas koos elada, kui ta korralikuks hakkab. Joomise maha jätab. Sotsiaaltöötaja käis meid vaatamas seal sotsiaalkorteris. Neljandas klassis jäin istuma.

Siis ostis vald korteri ja me saime jälle emaga koos elada. Ema püüdis end joomisest võõrutada. Kaheksanda klassini elasime emaga koos. Seejärel pandi meid hooldusperesse. Kõik õead-vennad läksid lahku. Meie neljakesi sattusime ühte kasuperre alguses ja teised läksid üle Eesti laiali.

Kui ma lõpetasin üheksanda klassi, siis läksid teised lastekodusse aga mina jäin kasuperesse. Tahtsin ka tegelikult lastekodusse minna, et olla õdede-vendadega koos. Kasuema tahtis minuga jätkata. Mina tahtsin minna gümnaasiumisse aga kasuema tahtis, et ma kutsekooli läheksin. Kasuema tahtis mind müüjaks või õmblejaks teha. Mina aga tahtsin sotsiaaltööd või lastega midagi teha. Viisin salaja dokumendid sisse kutsekooli laomajanduse erialale.

Kui ma olin esimesel kursusel, siis kasuema otsis muudkui põhjuseid, miks ma ei peaks nädalavahetuseks koju tulema.

Kasuema rõhutas alati, et lepingut saab alati lõpetada. Et kohe, kui midagi ei meeldinud, lubas lepingu ära lõpetada. Ta andis mulle 500 krooni raha kuus kutsekoolis elamiseks, ise sai 2000 krooni. Ütles, et vaja on raha koguda selleks ajaks, kui ma neljandal kursusel olen, sest ei riik ega tema mind oma isiklikust rahast sel ajal enam toetama ei hakka. Helistasin sotsiaaltöötajale, arvutasime kuupalju raha ta kogunud oli (oli vist 10 000 krooni), nõudsime selle raha välja ja lõpetasime lepingu.

Teise kursuse lõpuni elasin teises kasuperes ja siis sain 19. Hoolduspere toetusrahasid enam ei maksta. Ja kasuperes oli suht kitsas. Üürisime samas alevikus eraldi korteri ja nüüd on see minu kodu. Kuigi koolist jõuan sinna suht harva, korra kuus ehk. Kasuema poolt kogutud raha eest ostime pliidi ja külmkapi.

Nüüd olen täiskasvanud inimene. Saan koolist õppeedukuse eest stippi (600 krooni) ja toitjakaotuspensioni ja vallalt küsin ka ühekordset sotsiaaltoetust.

Praktikat hakkab tegema ilmselt Tallinnas. Veebruaris lõpetan kooli. Muidugi ootan, et saaks tööd hakata tegema. Esialgu elan Tallinnas sõbrannade pool.

Ma ei oska öelda, kas ma millestki ilma olen jäänud aga hooldusperede etapi oleks küll tahtnud vahele jätta. Ma pole kunagi sellest hooldusperede asjast aru saanud. Mulle on jäänud mulje, et laps läheb perre ja peab kohe muutuma pere soovide kohaselt. Pere üldse ei arvesta lapsega. Pead täiuslik olema. Pead aru saama, millal tohid midagi teha ja millal mitte. No eks see minu esimene kasuema oli ka ilma lasteta vanatüdruk.

Ükskord pidin õpetajale lilli viima. Poest ma neid ei ostnud, sest mul polnud raha, vaid korjasin aasa pealt. Kasuema oli samal ajal oma raha ära kaotanud ja süüdistas mind varguses. Selle kasuemaga ma enam ei suhtle.

Ma ei oska millestki puudust tunda, ma ei oska teistmoodi elu ette kujutada. Koolis narriti mind vene perekonnanime pärast ja ka sellepärast, et kuni kuuenda klassini ei pesnud ema meie riideid.

Sotsiaaltöötaja oli asjalik tegelane. Aitas mind siis ja aitab ka nüüd.

Kindlasti tahan pärast kooli lõppu õppida vene keelt. Ja autojuhilube on vaja. Tallinnas peaks endale korteri ostma. Peaks nagu laenu võtma aga võibolla teen nii, et üks inimene ostab mulle korteri ära ja ma maksan talle raha pärast oma palgast tagasi. Jah, on mul üks selline jõukas hea tuttav. Tegelt pole õrna aimugi, mis must tulevikus saab. Ma ei tea sedagi, kus ma tööle hakkab. Aga tööd ehk leian, sest olen ka raamatupidamist saanud ja majandust ja tollindust.

Õdede-vendadega suhtlen ikka. Kuigi näiteks ühe venna kasupere völdib mind. Saatsime ka isapoolsele tädile sõnumi aga ta ei ole reageerinud. Isaga olen hakanud suhtlema. Paar aastat tagasi sai ta minu numbri, helistas. Saime kokku Kristiine keskus. Isa saab mingit pensioni, viletsalt elab. Vanaema-vanaisa on ka olemas aga ma ei ole neid eales näinud. Vanaema pidi halvatud olema.

Lea

Sündisin 1981 väikeses maakohas. Väga suur pere oli, palju poolõdesid ja -vendi. Olin siis nelja-aastane, kui mind pärisvanematelt ära võeti. Vennaga koos pandi meid lastekodusse. Vanemad jõid ja ei saanud laste kasvatamisega hakkama. Lapsed hulkusid ringi ja olid kasimata.

Täpsemalt oli see nii, et olime haiglas vennaga pikalt ja tahtsime koju. Siis tulid ühed inimesed ja küsisid, et kas te lastekodusse tahate minna. Meie muidugi tahtsime sest arvasime, et meid, lapsi, viiakse nüüd koju. Ja kui lastekodus olime, siis arvasime, et see on teine haigla ja et varsti viiakse meid päriskoju. Ma mäletan, et ma tegin päris konkreetseid plaane põgenemiseks. See on nagu mingi teine maailm – pidime ise enda täispissitud linu külma veega pesema. Öösiti käidi kontrollimas, kas me magame – pandi taskulamp näkku. Katsu sa siis magada! Nii jubedad mälestused.

Natuke aega olime koos vennaga lastekodus. Kuna meie kopsud olid haiged, siis toodi meid laste sanatooriumisse. Olin siis kuuene. Ja vend oli neljane. Olime sanatooriumis mitu aastat. Saime tuttavaks kasvatajaga, kellesse meie kiindusime ja tema meisse samuti. Siis läksimegi mõlemad tema perre.

Käisin siis esimeses klassis, kui sain kaheksaseks. Mina olin vägagi rahul selle olukorraga, ma ei kippunud tagasi pärisvanemate juurde, sest mul olid need negatiivsed mälestused. Vend aga kibeles tagasi.

Paar korda oli nii, et pärisema tahtis kokku saada aga ei tulnud kokkulepitud ajaks kohale. Mina teadsin kohe, et ei taha temaga kokku saada aga vend muidugi järeldas, et ema ei armasta teda.

Peale algkooli läksin tavalisse kooli, sain seal ka väga hästi hakkama. Ma olen kogu aeg selline püüdlilik olnud. Peale keskkooli läksin hotellindust õppima, töötasin ka ühes väikeses hotellis. Siis töötasin 2 aastat Eesti Energias ja nüüd olen juba kuu aega ühes uues firmas büroojuht. Praegu olen väga rahul. Eelmine tööandja oli suur ja kindel aga ma ei näinud kiiret liikumisvõimalust.

Emaga ei suhtle. Isa on surnud ammu. Vend otsis ema üles ja suhtleb temaga aga mina ei taha teadagi midagi. Mina pean oma vanemateks neid, kes mind üles kasvasid. See inimene ei ole minu jaoks mitte keegi.

Kasupere kohtles meid nagu oma lapsi. Mina töötasin ka keskkooli ajal aga üks ikka kasuvanemad pidasid meid ülal. Praegu elan ka kasuvanemate majas aga me oleme kõik ise leival. Vend elab ka samas majas. Ta töötab hetkel ehitusel.

Ma ei kujuta ettegi, et ma ei suhtle oma kasuvanematega. Isegi, kui ma nende juures ära kolin.

Teised koolis pidasid mind niiõelda lastekodulapseks, et ma ei ole oma vanemate laps. Mina olin tugevam aga vend võttis seda väga hinge. Ma ei tundnud end teistmoodi, niivõrd palju sain hoolitsust ja armastust, mida polnud varem kogenud. Lapsepõlves oli mul kõik olemas. Kasvatati küll rangelt aga see tegi iseseisvaks.

Mina ei pannud kunagi kasuvanemate närve proovile. Vend aga küll. Mina tundsin end kohe kindlalt kasuperes. Ja kartsin kõige rohkem seda, et ema tuleb ja võtab meid ära. Keskkooli lõpus kartsin natuke seda ka, et seaduse järgi olen täisealine ja kasupere saadab mind minema. Mingi riiu käigus küsisin, et kas te saadate meid minema nüüd. Ja ta võttis aja maha ja seletas, et me oleme ikka tema lapsed ja ta ei saada meid kuhugi.

Eks kasuvanemad jäävad nüüd pensionile ja tulevikus on minu roll rohkem neid toetada. Kasuperesse sattumine oli meie jaoks tõeline pääsemine ja kergendus. Ja mina ei tunne praegu ka, et peaks pärisemaga suhtlema. Mõni tunneb endal sellist kohustust. Aga minu vanemad on ju need, kes mu üles kasvasid.

Tauro

Sündisin 1982. Olin paariaastane, kui ema koos uue mehega isa juurest ära kolis. Elasime mingis maakohas. Kusagil 8-daks aastaks muutus olukord selgeks, et kasuisa ei ole selline hea ja lahke mees. Oli hoopis vägivaldne. Kolmekesti vendadega kasvasime ja kannatasime. Ülkskord õemes andis kasuisale korraliku koosa aga sellest polnud kasu, ta muutus ikka samasuguseks tagasi.

Ma olin siis kuuendas klassis, kui ema ja kasuisa läksid kodunt ära ja jätsid meid üksi. Me muudkui ootasime aga nad ei tulnud. Käisime poes süüa küsimas. Algul ta ei tahtnud anda aga kuna valla sotsiaaltöötaja elas samas külas, siis poemüüja rääkis talle ja vald hakkas meid aitama. Meie tulevane kasuema elas ka samas külas ja ta hakkas meie eest vähehaaval hoolitsema.

Kord oli mul sõber külas ja väikevend mängis samal ajal teises toas tikkudega. Pani korteri põlema. Ise jäime kõik terveks. See oli nii, et läksin tuppa ja seinakapist tuli suitsu. Tõmbasin ukse lahti ja leek lõi välja. Lõin kohe ukse kinni. Siis tuli teine vend ja tegi jälle ukse lahti. Ja leek lõi jälle välja. Ning enam ust kinni panna ei õnnestunud. Selleks ajaks oli leek palju suurem. Siis tuli tuletõrje. Meil aga polnud enam kusagil olla.

Läksime siis kasuperre ööseks. Ning üsna järgmistel päevadel kargas meie suurepärane ema välja. Ta tuli selle mõttega, et võtab meid kaasa, tal nagu uus koht leitud ja nii. Aga kuna me ei tahtnud kasuisa juurde minna, siis arutasime seda asja kasuperes ja otsustasime mitte minna. Algul mõtlesime, et oleme aasta kasuperes. Selleks ajaks oli mul koolis kõik allakäinud ja igasugu pättused. Kasuperes olemise ajal hakkas koolis jälle hästi minema. Kogu see elustiil oli kasuperes teistsugune, meil polnud kunagi telekat olnud.

Kasuperes olles hakkasime pärisisaga läbi käima. Me ei tahtnud kooli ka vahetada. Mõtlesime, et käime selles koolis ära ja siis vaatame, mis edasi. Kasuperega saime ikka nii hästi läbi, et jäimegi nende lasteks.

Pärast põhikooli läksin kutsekasse autoeriala õppima. Seal leidsin endale tüdrukku, kellega oleme siiaaani koos. Elasin siis nii, et ühel nädalavahetusel käisin kasuperes külas ning teisel nädalavahetusel isal külas. Isa kohta ei ole mul midagi halba öelda.

Lapsepõlves lubasin endale, et kui suureks kasvan, siis maksan kasuisale kätte. See võimalus mul ükskord poolkogemata ka avanes. Olin niisama sealtkandist läbi minemas, kui nägin teda ja andsin talle korraliku ketuka. Pärast seda läks ta ema juurest ära. Ei tea, kas kartis, et saab veel kolakat. Mingi aeg hiljem kuulsin, et ta oli kusagil majja sisse ära põlenud.

Pärast kooli läksin sõjaväkke. Olin seal meedik. Nägin pealt inimese lahkamist, väga huvitav kogemus oli see.

Varsti olen nüüd kolm aastat sõjaväest väljas. Läksin kohe tööle ühte vabrikusse masinaoperaatoriks.

Enne elasime tüdrukuga üüripinnal. Nüüd võtsime laenu 30 aastaks ja ostsime korteri linna. Nüüd on jube jah, peab orjama. Eks rabama peab, remonti tuleb korteris teha ja töö käia, aga pole hullu. Tahaks veel auto-kooli minna. Siin linnas mulle meeldib, siin on sõbrad ja puha.

Agas kui kasupere peale mõelda, siis ilma nendeta oleks ma põhja käinud küll. Ma niigi jäin teises klassis istuma ja olin paras pätt. Suvetööle jäin muudkui. Agas ega ma end väga teistsugusena ei tunne. Oma ema on küll oma ema agas kasupere oli ikka parem. Olen ema vahest näinud, sest õde elab läheduses tal. Õde käib emaga läbi, mina ei käi.

Kasuperes hakkasid mul jah, asjad ülesmäge minema. Agas ega mingit vahet koolis ei tehtud, ma käisin kogu aeg samas koolis ja kõik külarahvas teadis niigi, mis toimub. Pigem toetati mind. Kasupere oli minumeelest väga hea asi. Enda kodus me ei rääkinud asjadest. Kasuperes istusime maha ja rääkisime asjad selgeks. See oli uus asi minu jaoks.

Egas kui meil seda tulekahju ei oleks olnud, siis ma arvan, et kaua see asi ikkagi kesta ei oleks saanud. Asi oli joomises. Agas vald sai alles siis teada, et meil kodus mingi jama oli. Muidu oli kasuisa enam-vähem agas kui napsi võttis, siis läks lollik.

Mis mul veel tahta, tüdruk on, kodu on. Töökoht on. Nüüd võiks lapsi teha.

Virge

Sündisin 1987. Kui olin kaheaastane, siis vanaema viis mind lastekodusse. Mingi selline lugu olevat olnud, et vanaema kaotas purjus peaga oma rahakoti ära ja saatis mind oja kaldale seda otsima. Ema ega isaga pole kokku puutunud. Viieaastaselt tulin ära kasuperesse.

Lapsepõlvest mäletan päris paljut. Kõigepealt oli üks suur poriloik traktori taga, kuhu ma uute riietega kohe sisse käisin. Mõnus kodune tunne oli kasuperes olla. Sai joosta ringi. Lasin laudast ükskord sead lahti. Kasuema töötas laudas. Sain selle kuradi soku käest poksida, jube laks oli.

Vanaemaga pole pärast suhelnud. Kui ta oleks tahtnud, oleks ta mind saanud ju ikka üles otsida. Nüüd on ta surnud. Tean, et ema on ka surnud, ta elas hooldekodus.

Kuna lastekodust öeldi, et ma olen erikooli määratud, siis mind tavakooli ei pandudki. Esimene päev oli hirmus nutt, kui sinna läksin. Ei tahtnud sinna minna, jäin seal alati haigeks. Seal olid kogu aeg pahandused. Kiusati ja tehti haiget. Osad lapsed jooksid sealt ära.

Pärast neljandat klassi tulin kodu lähedale tavakooli õppima. Aga mind pandi siiski kaks aastat tahapoole, kolmandasse klassi, sest selline oli tase seal erikoolis. Käisin põhikoolis lihtsustatud õppekava alusel kuni lõpuni.

Nüüd õpin kutsekoolis puhastusteenindust. Seal saan ka keskariduse. Seal mulle meeldib väga käia. Õppeained on head ja õpetajad suhtlevad viisakalt. Selle õppeaasta lõpus aga kaotan riikliku toetuse. Aga koolis on vaja veel kaks aastat käia.

Käisin suvel tööl ja mul tõmmati seal nahk üle kõrvade. Ei antud palka kätte. Juunis pidin palka saama. Aga nemad olid läinud jahiga reisile. Protestisime tüdrukutega tema maja ees, läksime ajalehte ka.

Eks ma ikka tahan tööl käia. Aga elada tahan siin maal. Pole midagi teha, siin ei ole tööd. Ju ma linnas pean tööl käima hakkama.

Kasuema jäi paar aastat tagasi voodihaigeks, pean teda aitama.

Lapsepõlves mind ikka noriti. Mitte niiväga sellepärast, et ma kasuperes elan, vaid sellepärast, et ma erikoolis käisin. Mõnel oli jah asju ja nad

käisid igal pool, aga mina ei saanud igale poole. Aga ega ma kehvasti pole elanud. Ma arvan küll, et mul oli lahe lapsepõlv. Emme tegi mulle sünnipäevasad hästi lahedaks. Ma nii ootan et ma järgmine aasta saaks kahekümneseks. See on lahe!

Emme arvab, et ise ma elus toime ei tule. Puude ostmise või elektri maksmisega. Mitte et ma ei oska vaid et raha ei jätku. Korterit pärast ei ole probleemi, emme pani uued aknad ja omanik lubab meil ikka edasi elada.

Üks aga on. Keegi peab mind kogu aeg mind tagant utsitama, nagu emme ütleb. Ma unustan kogu aeg asju ära. Panin telefoni kapi peale ja pärast ei teadnud, kus on telefon. Arst arvas, et mul on ajuhäire.

Ma ütlesin kehalise õpetajale, et mul selg valutab. Tema aga naeris ja pani mind silda tegema. Siis käis ragin. Pani mul kasvu kinni. Käisin pikalt mööda röntgeneid ja taastusravis. Muidu oleks kõvasti läinud maksma aga ma sain tasuta, sest käisin koolis. Praegu avastas arst veel mingi viiruse, köhin kogu aeg.

Ja nüüd on mul töövõimetus 40%. Kuni kevadeni. Saan invaliidsuspensiooni. Aga enamus raha läheb telefonide järelmaksudeks. Sest telefon varastati jaanipäeval ära. Mina käisin lihtsalt jaanitulel ja telefon tõmmati ära. Ja enne seda varastati mul emme ostetud telefon rannas ära. Ja siis ma käisin ise ja võtsin uue telefoni soodukaga. Mul on ju telefoni vaja, et saaks emme ja õega odavalt rääkida. Nüüd maksan 155 krooni uue telefoni järelmaksu ja 235 krooni varastatud telefoni järelmaksu ja suurt midagi järele ei jäägi. Ei jõua pükse osta ega midagi. Eelmine kuu sain teksad osta. Rohkem ei saa midagi. Tossud maksavad 700 krooni! Kõik muu raha aga läheb kooliasjadele.

Ma ei saa kooli kõrvalt ju tööle ka käia. Kooliskäimine aga maksab. Koolis antakse meile 10-krooniseid talonge aga sellest ei saa kõhtu täis. Viinereid, sousti ja kartulit antakse nii vähe ja leiba üldse ei ole. Emme annab 10 krooni veel juurde, et saaks süüa kõhu täis.

5. Kokkuvõte

5.1 Kogemused asendushoolduselt

Suurbritannias tegutseb erinevaid mittetulunduslikke laste nõuandlaid ja eestkosteteevuse osutajaid, kuhu pöörduvad kasulapsed oma muredega. Nende hinnangul on asendushooldusele paigutatud laste puhul põhiprobleemiks hoolimatus laste isikliku arvamuse, peresidemete ja sõprussidemete suhtes. Pole harvad korrad, kus laps on vahetanud 15 kuni 20 korda kasuperesid. John Bowlby kiindumusuhete teooria kohaselt ei mõju tihedad perekonna ja kiindumusobjekti vahetused lapse arengule kindlasti mitte hästi hästi (Bowlby 1982, Howe 2000).

Kui intervjueritud Eesti kasulaste puhul isegi mõne puhul oli häirivalt palju elukohavahetusi (nt Marina lugu), siis vähemalt ei torka need muude probleemide hulgas nii reljeefselt silma. Eesti kasulapsi ei ohusta ülisage perevahetus ka ehk seepärast, et meil ei ole niipaljusid kasuperesid (olemasolevad ei ole motiveeritud võtma pärast ühe lapse lahkumist kohe järgmist) ning mulle tundub, et ka siinsed sotsiaaltöötajad oleks paljude kasuperede olemasolul siiski vaoshoitumad laste ümberpaigutamisel. Samas aga on juba selle ühe ja ainsa paigutuse katkemine korvamatult traagika.

Samuti kurdavad lapsed Briti nõuandlates nii füüsilise, seksuaalse kui ka emotsionaalse väärkohtlemise pärast, ebaõiglase karistuse pärast, hoolimatu kohtlemise pärast, isikliku informatsiooni levitamise pärast, koolide mõistmatuse ja vähese paindlikkuse pärast (Timms 2001).

Käesolev uurimus ei seadnud eesmärgiks küll kasuperes elamise kogemuse analüüsimist, kuid muuhulgas rõhutasid tihti ka endised Eesti kasulapsed, et pered huvitusid ainult rahalistest toetustest ning et nendega ei arvestatud. Üldjuhul kaasnes selline etteheide ennetähtaegselt lõppenud hoolduslepingutega.

5.2 Iseseisvumine

Järgnevas tabelis vaatlen intervjueritud noori kolmetasandilise (pere, töö ja eluase) iseseisvumise mudeli (Coles 2005) valguses. Ristidega tähistatud respondendid on vastava üleminekufaasi läbinud ning kriipsudega tähistatud ei ole. Elamist üürikorteris käsitlen toimunud

üleminekuna. Sotsiaalkorteris elamist ei käsitle toiminud üleminekuga, kuna see eluase on antud noorele teatud ajaliste piirangutega ning sotsiaalselt põhjendatud ettekäänatel.

Tabel 7. Intervjueeritavate iseseisvumine.

Intervjueeritavad	Perekond-perekond üleminek	Kodu-kodu üleminek	Haridus-töö üleminek
Lembit	+	+	+
Eliisabet	+	+	+
Meelis	+	+	+
Kerttu	+	+	-
Henrik	-	-	+
Taavi	-	-	+
Katrin	+	+	-
Tatjana	-	-	-
Marina	-	-	-
Innar	-	+	+
Sirli	-	-	+
Irina	-	-	+
Jonas	+	+	+
Dima	+	-	-
Klaus	-	-	-
Bruno	+	+	+
Tõnu	-	-	-
Tiia	-	-	-
Lea	-	-	+
Tauno	+	+	+
Virge	-	-	-

Oma kodu puudumine tähendas intervjueeritavate puhul kas elamise jätkamist kasuperes või elamist sotsiaalkorteris. Kasuperes elamine on ühelt poolt seletatav tugeva integreeritusega kasuperre, aga teisalt muidugi ka eraldi eluaseme kättesaamatusega rahalistel põhjustel. Ka Suurbritannias on mitmed uuringud leidnud, et täisealised kasulapsed jätkavad elamist kasuperes ka mitmeid aastaid hiljem (Buckley 2002). Sotsiaalkorteris elamine tähendas lõppenud suhteid kasuperrega ning sissetulekute vähesuse tõttu kättesaamatut elamispinda.

Eeltoodud tabelis on kvantifitseeritud intervjuudest selgunud fakte iseseisva elu alustamise kohta. Fakt, et noor on kõigi kolme tunnuse lõikes iseseisvunud, ei anna veel alust järelduseks, et laps on toimetulev

ja edukas. Näiteks on tabelis esimesed kaks tegelast (Lembit ja Eliisabet) mõlemad justkui täiesti iseseisvunud. Lembitu puhul ütlesin, et ma ei muretse tema pärast. Samas aga Eliisabeti (ja ka tema poja) edasise elu pärast muretsen küll.

Nii rahvusvahelised uuringud kui ka käesolev töö osutavad sellele, et asendushooldusel kasvanud lastel on raskusi hariduse omandamisel. 19. eluaastaks oli keskharidus omandatud vaid Leal, Klausil, Henrikul ja Meelisel. Tõsi küll, on osutatud ka sellele, et noored ei taju hariduse ja tööturul edasijõudmise vahelisi seoseid üksühestena ning see vähendab õpimotivatsiooni (Shanahan, Mortimer & Krüger 2002). Kui ka see väide kritiseeritav ei oleks (õpimotivatsiooni vähendab ka näiteks sildistamine koolis või keeruline olukord kodus), tuleb siiski mõõnda, et asendushooldusel kasvanud lapsed tajuvad keskmisest vähem seoseid hariduse omandamise ja tööalase karjääri vahel. Pigem pärinevad vaadeldava grupi raskused hariduse omandamisel perioodist enne asendushooldusele paigutamist.

Sümptomaatiline praeguse Eesti ühiskonna rände ja tööhõivealasele olukorrale on see, et mitmetel kasulastel oli otsene kokkupuude välisriikidesse tööle minemisega. Lisaks uuritud noortele, kes olid käinud Soomes tööl (Eliisaber, Katrin, Kerttu, Innar ja Tõnu), töötas üks algselt valimisse arvatud neiu Iirimaal ning seetõttu jäi intervjuu temaga pidamata.

Kuigi selle uuringu eesmärk ei ole tuvastada iseseisva elu alustamist soodustavaid faktoreid, vaid lihtsalt kirjeldada elluastumist kasulapse perspektiivist, võib siiski väita, et vaatlusaluste juhtumite puhul aitab iseseisvumisele kaasa stabiilne suhe kasuperega. Samavõrd oluline on ka proaktiivse kasulast toetava sotsiaalse võrgustiku olemasolu (vt Meelise lugu).

Raskustes on elatise teenimise ja elukoha soetamisega olnud kõik intervjueeritud kasulapsed ning osadel noortel on need raskused veel ees (nt Virge ja Klaus). On ilmne, et lähtetingimused on neil noortel oma eakaaslastega võrreldes kehvemad. Samas on üsna raske tõlgendada üürikorteris elamist – üheltpoolt on selge, et see ei saa olla jätkusuutlik lahendus (hiljemalt pensionipõlves tekivad üürimaksmisega raskused), teisalt on korteriüürimine siiski üsna levinud ka tavaperedes kasvanud noorte seas. Kolmandalt poolt peaks hinnangu aluseks olema üürikulu suhe leibkonna kogutulusesse, mille tuvastamist aga antud uuringus eesmärgiks ei seatud.

Uuringu lõpus peaks justkui tegema teatava järelduse uuritava valdkonna kohta. On siis olukord hea või halb? Arvestades tausta, kust need lapsed tulnud on, on nad kindlasti edenenud hästi. Osutada võiks siiski sellele, et riik võiks osutada rohkemat abi kasuperedest elluastujatele. Lembitu näite puhul (kes siiani ootab elukohajärgselt sotsiaaltöötajalt munitsipaalkorterit) peaks aga järeldama, et oleks hea, kui riik olemasolevate kohustustega toime tuleks. Juhin tähelepanu sellele, et Lembit oli ka ainus intervjueeritu, kes taotles munitsipaalelamispinda.

5.3 Järeldused tulevikuks

Igasuguse sotsiaalpoliitika kujundamisel on efektiivsust silmas pidades siiski eelistatum aluseks võtta kvantitatiivne andmestik. Kindlasti on vaja korraldada kvantitatiivne longituuduuring, mis annaks meile üheselt mõistetava ettekujutuse asendushooldusel kasvanud laste hilisemast toimetulekust. Veel parem, kui selle andmestiku kogumine muutuks regulaarseks monitooringuks.

Teine oluline uurimissuund on toimetulekuprobleemide põhjuslikkus. Ma kaldun uskuma, et kõik laste arengut pärssivad ning alaprivilegeeritust põhjustavad tegurid ei ole paratamatud. Ühteagu mõistetavad ja ka mõistetamatud on näiteks olukorrad, kus asendushooldusel kasvav laps jääb klassikursust kordama – kui bioloogilised vanemad on tunnistanud oma kohustustega mittetoimetulevaks, siis kas samade probleemide jätkumise puhul peaks tunnistama ka riigi oma kohustustega mittetoimetulevaks või andma bioloogilistele vanematele nende õigused tagasi?

Isegi kui lähiaastatel toimuvad eelpool viidatud arengud, oleks siiski otstarbekas näiteks kümne aasta pärast viia läbi antud uuringu valimiga uued intervjuud.

Joonised ja tabelid

Joonis 1. Asendushoolduselt iseseisvasse ellu astujate arv

Joonis 2. Asendushooldusel olevad lapsed Eestis 1970 kuni 2005

Tabel 1. Klientide arv alaealiste komisjonides 1999-2001

Tabel 2. Pöördumised psühhiaatri poole

Tabel 3. Aborti teinute osakaal

Tabel 4. Saavutatud haridustase sõltuvalt hooldusvormist lapsepõlves

Tabel 5. Hälbiva käitumise riski suurendavad faktorid

Tabel 6. Hälbiva käitumise riski vähendavad faktorid

Tabel 7. Intervjueeritavate iseseisvumine

Kasutatud kirjandus

Ainsworth, F. & Hansen, P. (2005). A dream come true – no more residential care. A corrective note (lk 195-199). *International Journal of Social Welfare*, nr 14. Oxford. Blackwell Publishing

Ajdukovic, M & Sladovic Franz, B. (2005). Behavioural and emotional problems of children by type of out-of-home care in Croatia (lk 163-175). *International Journal of Social Welfare*, no 14. Oxford. Blackwell Publishing

Alexander, E. (2004). Madu ja mesilased: minu kohtumised KGB-ga. Pärnu. Odamees

Andersson, G (2001). The Motives of Foster Parents, Their Family and Work Circumstances (lk 235-238). *British Journal of Social Work*, no 31. London. British Association of Social Workers

Annus, T. (2005) Koolivõrgu korrastamine – hariduse võrdse kättesaadavuse eeldus (lk 95-108). Riigikogu Toimetised 11/2005. Tallinn. Riigikogu Kantselei

Applebaum, A (2005). GULAG. Nõukogude koonduslaagrite ajalugu. Tallinn. Varrak

Auväärt, L. (1997). Õigusseksuoloogia õpik. Tallinn. ILO

Auväärt, L. (1999). Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses. Tartu TÜ Kirjastus

Auväärt, L (2001). Lapsed ja puuetega inimesed õigusmenetluses: juriidilised, kriminoloogilised ja õiguspühholoogilised aspektid. Tartu. TÜ Kirjastus

Azar B (1995). Foster Care has Bleak History (lk 24-32). *APA Monitor*, November 1995. Washington. American Psychological Association

Beckett, C. (2003). *Child Protection. An Introduction*. London. SAGE Publications

Bertalanffy, L. (1968). *General System Theory. Foundations, Development, Applications*. New York George Braziller

Bowlby, J (1982). *Attachment and Loss. Vol 1. Attachment*. New York. Basic Books

Bronfenbrenner, U (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. London. Harvard University Press

- Brodie, I (2001). Children Looked After (lk 155-162). Teoses: The Law and Social Work. Contemporary Issues for Practice. Toimetajad: Cull, L-A & Roche, J. Houndmills. Palgrave
- Buckley, H. (2002). Child protection and welfare. Innovations and interventions. Dublin. Institute of Public Administration
- Buckley, W (1967). Sociology and Modern System Theory. New Jersey. Prentice Hall
- Burlingham, D & Freud, A (1944). Infants without Families. London. Allen & Unwin
- Coles, B (2005). Welfare Services for Young People: Better Connections? (lk 90-101). Teoses: Youth in Society. Toimetajad: Roche, J, Tucker, S., Thomson, R. & Flynn, R. London. SAGE Publications
- Courtney M, Piliavin I (1996). The Wisconsin Study of Youth Aging Out of Out-Of-Home Care. 09.03.2001 URL: <http://polyglot.lss.wisc.edu/socwork/foster/fcreport.html> University of Wisconsin-Madison
- D'Cruz, H & Jones, M (2004). Social Work Research. Ethical and Political Contexts. London. SAGE Publications
- Danilson, K. (2001). Harku Vangla 2001: noored ja vanad naistapjad. Käsikiri. Sisekaitseakadeemia. Tallinn
- Farrington, D (1993). Have Any Individual, Family or Neighbourhood Influences On Offending Been Demonstrated Conclusively (lk 7-39). Teoses: Integrating Individual and Ecological Aspects of Crime. Toimetajad: Farrington, D.; Sampson, R. & Wikström P-O. Stockholm. National Council of Crime Prevention
- George, S. & Oudenhoven, N. (2002). Stakeholders in foster care. An international comparative study. Louvain-Apeldoorn. Garant
- Gleitman, H., Fridlund, A. J. & Reisberg, D. (2004). Psychology. New York. W.W. Norton & Company
- Gomm, R (2004). Social Research Methodology. A Critical Introduction. New York. Palgrave Macmillan
- Howe, D. (2000). Attachment Theory for Social Work Practice. Norwich. East Anglia University Press
- Hutson, S. & Liddiard, M (1994). Youth Homelessness. The Construction of a Social Issue. London. Macmillan

Katus, K. & Puur, A. (2006). Eesti rahvastikuarengu raamat. Esimene väljaanne. Tallinn. Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus

Kovarik, J., Matejcek, Z. & Bubleova, V. (1998). Development of Abandoned Children Growing up in Children's Homes and in Foster Care – A Long-term Follow-up Study. West-Ost-Dialog zum Social-Know-how-Transfer in der Jugendwohlfahrt. Wien. Verein Initiative Pflegefamilien

Kurm, H. (1966). Raskestikasvatatavate tütarlaste arengutee (lk 35-44). Teoses: Alaealiste kuritegevusest ja selle ärahoidmisest. Tallinn. Eesti Raamat

Laszlo, E. (2002). The Systems View of the World. A Holistic Vision for Our Time. Cresskill. Hampton Press

Lewis, O. (1972). The Children of Sanches. London. Penguin Books

Lorenz, K (1984). Kuningas Saalomoni sõrmus. Tallinn. Valgus

Martens, P (1990). Family, Neighbourhood and Socialization. (lk 47-71). Teoses: Crime and measures Against Crime in the City. Toimetaja: Wikström P-O. Stockholm. National Council for Crime Prevention

Martens, P (1993). An Ecological Model of Socialisation in Explaining Offending (lk 109-152). Teoses: Integrating Individual and Ecological Aspects of Crime. Toimetajad: Farrington, D., Sampson, R. & Wikström P-O. Stockholm. National Council for Crime Prevention

Mereste, U. (1987). Süsteemkäsitus. Süsteemsest mõtteviisist majandusnähtuste käsitlemisel. Tallinn. Valgus

National Crime Prevention. (1999). Pathways to prevention. Developmental and early intervention approaches to crime in Australia. 09.09.2006 URL http://www.ag.gov.au/ncp/Publications/80917_pathways_report/selected_developmental.htm Canberra. Attorney-General's Department

Needell, B (2002). Youth Empancipation from Foster Care in California. Berkeley. Center for Social Services Research

O'Brien, T.M. (2004). Child Welfare in the Legal Setting. A Critical and Interpretive Perspective. New York. The Haword Press

Oldman, J. (2005). Beyond Bricks and Mortar. (lk 112-119). Teoses: Youth in Society. Toimetajad: Roche, J, Tucker, S., Thomson, R. & Flynn, R.). London. SAGE Publications

Riiklike peretoetuste seadus (2001). Riigi Teataja I 2001, 95, 587. Tallinn. Riigi Teataja Kirjastus.

Robertson, J (1953). Some Responses of Young Children to the Loss of Maternal Care. *Nurs. Times* 49: 382-6

Rosengren, K.E. (1997). Culture in Society: Agency and Structure, Continuity and Change (lk 10-24). *Teoses: Return to the Western World*. Toimetaja: Lauristin, M. Tartu. Tartu University Press

Saar, J. (2001). *Kriminaalsed karjäärid*. TPÜ RASI. Käsikiri. Tallinn

Sadovskii, V.N. (1974). *Osnovanija obshei teorii sistem*. Moskva. Nauka

Shanahan, M., Mortimer, J. & Krüger, H (2002). Adolescence and Adult Work in the Twenty-First Century (lk 99-120). *Teoses: Adolescents Preparation for the Future. Perils and Promises*. Toimetajad: Larson, R, Bradford Brown, B. & Mortimer, J. Ann Arbor. The Society for Research on Adolescence

Shirk, M & Strangler, G (2004). *On Their Own. What happens to kids when they age out of the foster care system?* Boulder. Jim Casey Youth Opportunities Initiative

Shore, H. (1999). Home, play and street life: causes of, and explanations for, juvenile crime in the early nineteenth century. (lk 96- 114). *Teoses: Childhood in question. Children, parents and the state*. Toimetajad: Fletcher, A. & Hussey, S. Manchester. Manchester University Press

Sillamaa, H. (1999). *Süsteemiteooria I*. Tallinn. Tallinna Tehnikaülikool.

Siplane, A. (1997). Orvuna kasvanute toimetulekust. *Kursusetöö*. 23.09.2006 URL <http://www.parnu.ee/kasupere/metoodika.html#5> Tallinna Pedagoogikaülikool

Siplane, A. (2001). Bioloogiliste sidemete katkemise seostest hälbiva käitumisega. *Magistritöö*. 25.09.2006 URL http://www.parnu.ee/kasupere/bioloogiliste3.html#5_12 Tallinna Pedagoogikaülikool

Siplane, A. (2005). *Eesti kasulaps 2005*. Tallinn. Eesti Kasuperede Liit

Stelmaczuk, Z. V. & Klominek, W. (1997). Poland (lk 221 – 235). *Teoses: The World of Foster Care, An international sourcebook on foster family care systems*. Aldershot. Ashgate Publishing

Strömpl, J (1999). Alaealiste kriminaalset karjääri mõjutavad sotsiaalsed faktorid. Tallinn. Eesti Vaimse Tervise Ühing

Timms, J (2001). The Development of Advocacy Services with and for Children and Young People. *Teoses: The Law and Social Work. Contemporary Issues for Practice*. Toimetajad: Cull, L-A & Roche, J. Houndmills. Palgrave

Tobis, D. & Vitillo, R. (1996). Project to strengthen services to children and families in especially difficult circumstances. Florence. UNICEF

Toomsoo, A. (1996). Täisealiste kuritegevus. Tallinn. Kooperatiiv Praktika ja Teadus

Fajth, G. (1997). Children at risk in Central and Eastern Europe: promises and perils. Economies in Transition Studies. Regional Monitoring Report No. 4. Florence. UNICEF

Vinnerljung, B., Öman, M. & Gunnarson, T. (2005). Educational attainments of former foster child welfare clients – a Swedish national cohort study (lk 265 – 276). International Journal of Social Welfare, nr 14. Oxford. Blackwell Publishing

Weber, M. (1988). The Reform of Foster Families, Child Welfare and Adoption. A Report to the House of Representatives. Washington

Wilson, K., Petrie, S. & Sinclair, I. (2003). A Kind of Loving: A Model of Effective Foster Care (lk 991-1003). British Journal of Social Work, nr 33. London. British Association of Social Workers

ÜRO Lapse Õiguste Komitee (2003). Lapse Õiguste Komitee lõppjärel-
dused: Eesti. 31.01.2003. CRC/C/15/Add.196. 08.10.2006 URL <http://www2.sm.ee/lastekaitse/failid/Lapse%20Õiguste%20Komitee%20soovitused%20Eestile.doc> Tallinn. Sotsiaalministeerium

